

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Географічний факультет
Кафедра країнознавства та туризму

Ігор Винниченко

Ризики в туризмі
Навчально-методичний посібник

Київ 2014

Винниченко І. Ризики в туризмі: Навчально-методичний посібник. – К.,2014. – 101 с.

У навчально-методичному посібнику “Ризики в туризмі” представлені мета, завдання, тематичний план дисципліни під такою ж назвою, містяться методичні рекомендації та інформаційні матеріали (друковані праці та електронні ресурси) за темами навчальної дисципліни, наведено джерела інформації, які можуть бути використані студентами під час їхньої підготовки до лекцій, практичних та семінарських занять з цієї дисципліни.

Мета і завдання Посібника – сприяти ефективному засвоєнню студентами змісту дисципліни “Ризики в туризмі”, розвитку їхніх творчих здібностей, знань, навичок та вмінь.

Оглав

Вступ.....	4
Розділ I. Загальні методичні рекомендації.....	5
1.1. Мета і завдання навчальної дисципліни.....	5
1.2. Тематичний план та програма навчальної дисципліни.....	6
Розділ II. Методичні рекомендації за темами навчальної дисципліни.....	7
2.1. Класифікаційні ознаки туристських ризиків.....	7
2.2. Базова класифікація туристських ризиків.....	14
2.3. Туристські ризики за об`єктами докладання.....	17
2.4. Міжнародна класифікація туристських факторів ризиків (загроз).....	27
2.5. Венчурний капітал в туризмі.....	31
2.6. Методи мінімізації ризиків.....	34
2.7. Мінімізація ризику закладів розміщення.....	39
2.8. Методи оцінки ризику в індустрії туризму.....	45
2.9. Страхування туристів та туристських організацій.....	52
2.10. Організація ризик-менеджменту в індустрії туризму.....	62
2.11. Стратегія та особливості ризик-менеджменту в індустрії туризму...	67
2.12. Валютні ризики в індустрії туризму.....	73
2.13. Інвестиційна привабливість підприємств індустрії туризму.....	81
2.14. Сутність та особливості інвестиційних ризиків.....	86
2.15. Регулювання ризиків в довгостроковому інвестуванні.....	88
2.16. Запобігання банкрутству.....	90
2.17. Антикризове управління діяльністю підприємств туристської індустрії.....	91
Джерела інформації.....	100

Вступ

Навчання у закладах вищої освіти передбачає творче й аналітичне опрацювання відповідних інформаційних матеріалів (друкованих праць та електронних ресурсів) під час аудиторних занять (на лекціях, практичних роботах та семінарах) та в поза аудиторний час – самостійно.

Метою цього Навчального посібника є сприяння ефективному засвоєнню студентами змісту дисципліни “Ризики в туризмі”, розвиткові їхніх творчих здібностей, знань, навичок та вмінь.

Мета і завдання навчальної дисципліни, її тематичний план, програма та завдання для самостійного вивчення програмного матеріалу – як важливі складові навчального процесу – висвітлені у першому розділі. Друковані та електронні ресурси (купно із запитаннями та завданнями), ознайомлення з якими сприятиме кращому розумінню суті дисципліни “Ризики в туризмі”, представлені в другому розділі. Віншують Посібник рекомендовані “основні” та “додаткові” джерела інформації.

Розділ I. Загальні методичні рекомендації

1.1. Мета і завдання навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни – формування у майбутніх фахівців в царині туризму теоретичних знань і практичних вмінь у царинах туристських ризиків та страхування.

Головні завдання навчальної дисципліни:

- вивчити класифікаційні ознаки туристських ризиків
- отримати необхідні знання про причини виникнення факторів ризику в туризмі
- дослідити форс-мажорні обставини або обставини непереборної сили в туризмі
- вивчити базову класифікацію туристських ризиків
- дослідити туристські ризики за об'єктами докладання
- отримати необхідні знання з організації ризик-менеджменту в індустрії туризму
- вивчити основні питання теорії страхування, усвідомити основні функції, сутність та зміст страхування
- вивчити класифікацію страхування, найважливіші правила особистого та майнового страхування туристів, цивільної відповідальності автотуристів, екологічного страхування тощо
- отримати необхідні знання з антикризового управління діяльністю підприємств туристської індустрії

1.2. Тематичний план навчальної дисципліни

№ п/п	Назва лекції	Кількість годин	
		лекції	семі- нари
<i>Змістовий модуль 1. Ризики в туризмі</i>			
1	Тема 1. Класифікаційні ознаки туристських ризиків	2	2
2	Тема 2. Базова класифікація туристських ризиків		
3	Тема 3. Туристські ризики за об'єктами докладання	2	2
4	Тема 4. Міжнародна класифікація туристських факторів ризиків (загроз)		
5	Тема 5. Венчурний капітал в туризмі	2	2
6	Тема 6. Методи мінімізації ризиків		
7	Тема 7. Мінімізація ризику закладів розміщення	2	2
8	Тема 8. Методи оцінки ризику в індустрії туризму	2	2
	<i>Модульна контрольна робота 1</i>		
<i>Змістовий модуль 2. Страхові ризики та страхування в туризмі</i>			
9	Тема 9. Страхування туристів та туристських організацій	2	2
10	Тема 10. Організація ризик-менеджменту в індустрії туризму		
11	Тема 11. Стратегія та особливості ризик-менеджменту в індустрії туризму	2	2
12	Тема 12. Валютні ризики в індустрії туризму		
13	Тема 13. Інвестиційна привабливість підприємств індустрії туризму	2	2
14	Тема 14. Сутність та особливості інвестиційних ризиків	2	2
15	Тема 15. Регулювання ризиків в довгостроковому інвестуванні		2
16	Тема 16. Запобігання банкрутству	2	2
17	Тема 17. Антикризове управління діяльністю підприємств туристської індустрії		
	<i>Підсумкова модульна контрольна робота</i>		
	ВСЬОГО	20	22

Розділ II. Методичні рекомендації за темами навчальної дисципліни

2.1. Класифікаційні ознаки туристських ризиків

Наразі існує значна кількість наукових праць, які стосуються дослідження сутності ризиків, причин їхнього виникнення, можливості управління ними тощо. Для підвищення ефективності такого управління зазвичай використовують різноманітні класифікації.

Ризики можна класифікувати за рядом ознак: джерелом виникнення (внутрішні, зовнішні), величиною ризику (низькі, середні, високі, критичні), терміном впливу (постійні, тимчасові) тощо. Обрання тих чи інших класифікаційних ознак, як правило, ґрунтується на потребах користувачів інформації. При цьому забезпечення ефективного управління ризиками на підприємстві не можливе без застосування класифікації, в основі якої лежать особливості виду господарської діяльності. Наявність дієвого механізму контролю ризиків, у свою чергу, позитивно вплине на діяльність підприємства в цілому.

О.С. Стрельцов [5] наголошує на важливості науково-обґрунтованої структуризації ризиків (тобто розподілу за джерелами їхнього виникнення) як необхідної основи одержання всебічної характеристики ризиків.

Ризик у туристичній діяльності – це ймовірність того, що підприємство зазнає збитків або витрат, якщо прийняте управлінське рішення не здійсниться, а також якщо при прийнятті цих рішень були допущені прорахунки чи помилки. Ризик закладено в самій сутності підприємницької діяльності, оскільки підприємець самостійно розпоряджається засобами виробництва, вибирає сферу діяльності, але не завжди діє правильно. У ринкових умовах підприємець постійно конкурує з іншими підприємцями, і немає гарантії, що він вийде переможцем. Підприємницький ризик – це ризик, який виникає в будь-яких видах підприємницької діяльності підприємця. В абсолютному значенні ризик може бути представлений матеріально-речовими або вартісними показниками. У відносному вигляді ризик може бути визначений як співвідношення суми можливих витрат до вартості основних оборотних фондів. У туризмі до витрат належать незаплановані матеріальні витрати, прямі грошові витрати в результаті перевитрат грошей, незапланованих виплат, інфляції, зміни валютних курсів, розкрадання, витрати робочого часу в результаті непередбачених обставин тощо [4].

Досліджуючи різноманітні аспекти туризму, вітчизняні науковці відмічають існування та суттєвість впливу ризиків на діяльність туристичних підприємств.

Серед факторів, що впливають на розвиток туризму (наявність туристично-рекреаційних ресурсів, розвиток інфраструктури регіону, науково-технічного прогресу та ін.), М.М. Туріянська [6] виділяє також фактори ризику.

О.О. Любіцева визначає такі джерела підвищеної ризикованості, як:

- значна мінливість попиту, що є характерною рисою ринку туристичних послуг [7, с. 5];
- випередження пропозиції над попитом [7, с. 145];
- стихійні лиха та природні катастрофи, які для туризму не є однозначно негативним фактором, адже вони роблять ризикованим розвиток туризму на певних територіях, але в той же час приваблюють певну категорію споживачів [7, с. 99].

Крім того, специфіка туристичного продукту, який складається з туристичних послуг, є причиною накладання ризиків, притаманних туристичній індустрії (діяльності туристичних агентів та операторів, транспорту, готелів, ресторанів тощо), у діяльності туристичних підприємств.

При розгляданні підходів вітчизняних і зарубіжних науковців щодо класифікації ризиків туризму, можна виявити певні закономірності та розбіжності. Розглянемо підстави для їхнього існування та вирішення.

В. Брич і С. Крамарчук [3] пропонують поділяти ризики туристичного бізнесу на ризики споживачів туристичних послуг і ризики туристичних підприємств та їхньої інфраструктури. Узагальнити розглянуті вченими особливості ризиків туристичного бізнесу можна наступним чином:

1) ризики споживачів туристичних послуг:

- запропоновано класифікувати за характером наслідків (дуже важкі, важкі, середньої важкості, незначні) і тривалістю дії наслідків (довго- й короткотермінові);
- важко класифікувати за певними критеріями, адже більшість ризикових випадків можуть бути схожими за певною ознакою, проте відрізнятися суттєвими нюансами;
- ризикові ситуації часто впливають одна з одною (наприклад, втрата майна, що призводить до стресового стану, яке шкодить здоров'ю);

2) ризики туристичних підприємств носять переважно фінансовий характер (фінансові ризики);

3) для туристичної галузі характерний особливий вид ризиків, до яких належать форс-мажорні обставини.

Науковці в роботі [3] розглядають форс-мажорні обставини як обставини непереборної сили, для яких відмінною рисою від інших ризиків є серйозність і глобальність наслідків, і пропонують поділяти цей вид ризиків на:

1) природні явища, стихійні за своїм характером (пожежі, землетруси, повені тощо);

2) екстремальні ситуації суспільного життя (військові дії, страйки, масові захворювання (епідемії) тощо).

Виокремлення форс-мажорних обставин серед ризиків, які впливають на туристичну діяльність, має вагомі підстави. Адже внаслідок їхньої дії підприємство може понести значні збитки, що в подальшому може стати причиною припинення діяльності.

В основу наведеної класифікації покладено підхід, за якого загальна сукупність туристичних ризиків поділяється на дві великі групи: ризики туристів та ризики діяльності туристичних підприємств.

Аналогічний підхід використовує А.О. Овчаров [1]. Проте науковець виділяє відмінні від попередньо досліджених [3] класифікаційні ознаки. Зокрема, в роботі [1] запропоновано розглядати ризики, притаманні туристам при плануванні та під час здійснення подорожі, як несприятливі події, пов'язані з:

1) матеріально-фінансовими втратами (втрата і псування майна, крадіжки, штрафи тощо);

2) загрозами життю та здоров'ю туриста.

Тобто на відміну від попередньої думки, викладеної в роботі [3], А.О. Овчаров [1] як основу класифікації розглядає характер втрат і загроз, що виникають у туриста на організаційній стадії та безпосередньо під час подорожі. Такий підхід можна вважати цінним не лише для потреб страхування, а й безпосередньо для цілей управління туристичним підприємством. Тобто оцінка ризиків туриста дасть змогу певною мірою спрогнозувати та, як наслідок, контролювати в подальшому наявність попиту на той чи інший туристичний продукт залежно від характеристик послуг, включених до його складу.

Узагальнюючи наведену інформацію щодо підходів науковців [3, 1] до класифікації ризиків туристів, зауважимо, що кожен з них має свої переваги, а відмінності пов'язані в першу чергу з особливостями напрямів досліджень. Перший підхід має більш узагальнений характер і може бути основою для

побудови класифікації ризиків туриста на підприємстві, здійснення їхньої оцінки та ранжирування. Другий підхід є більш вузьким за рахунок наявності визначених потреб для здійснення такої класифікації (страхування). Використання обґрунтованих науковцями особливостей у комплексі сприятиме підвищенню ефективності управління ризиками на туристичних підприємствах.

Ризики туристів здійснюють опосередкований вплив на діяльність підприємств не лише у зв'язку з існуванням покладеного вітчизняним законодавством на туристичне підприємство обов'язку забезпечити страхування туристів (шляхом реалізації туристу страхових послуг в якості посередника між страховиком і страхувальником, або шляхом контролю за наявністю у туриста власної страховки, отриманої без втручання туристичного підприємства в процес страхування).

Ризики туристів, пов'язані з можливістю спожити туристичний продукт з характеристиками нижчої якості за вказані в договорі на туристичне обслуговування, можуть підвищувати ризик туристичного підприємства не реалізувати в подальшому аналогічні або повністю відмінні за своїми характеристиками туристичні продукти у зв'язку з втратою довіри споживачів, яка знайде відображення у зниженні попиту. Це буде пов'язано з втратою туристичним підприємством ділової репутації.

Також інформація про існування значних ризиків у ході здійснення подорожі для туриста може сприяти ускладненню процесу реалізації, наслідком чого може стати суттєве зниження попиту на туристичний продукт. Наприклад, привабливість для туриста здійснити подорож у регіон з високою сейсмічною активністю, політично нестабільну країну тощо.

Відрізняється напрям впливу ризиків, що діють на туриста в окремих випадках, пов'язаних зі специфічними видами туризму. Наприклад, при екстремальному туризмі, за якого даний фактор діє протилежно.

У своїй праці [2, с. 34-36] А.О. Овчаров запропонував систему управління туристичними ризиками, що базується на розумінні туристичного комплексу як складної системи, до якої входять 4 групи ризиків:

- 1) пов'язані безпосередньо з туристами (економічні, соціальні, національні, вікові, медичні та інші загрози, що мають місце під час підготовки, здійснення та завершення туристичної поїздки);

- 2) інфраструктурні туристичні ризики (небезпека знищення та/або припинення експлуатації в туристичній індустрії історико-культурних цінностей та природних комплексів);

3) технічних систем (пов'язані з порушенням комфортності та надійності усієї системи життєзабезпечення, а також зі збоєм у роботі медично-оздоровчих, транспортних, інженерно-будівельних та інших систем);

4) туристичних підприємств (класифікуються за групами підприємств: максимально залучені до туристичної індустрії та суміжні, що виготовляють супутні товари та надають супутні послуги).

Ключова роль у цій системі належить ризикам туристичного продукту. А система економічних загроз туристичного підприємства складається з продуктових ризиків та інших: інфляційних, інвестиційних, фінансових тощо.

І.М. Школа та інші вітчизняні науковці [4] при розгляді ризиків туристичних підприємств виділяють наступні види ризиків:

1) виробничий – пов'язаний безпосередньо з господарською діяльністю підприємства та визначається як імовірність невиконання підприємством своїх зобов'язань за контрактом або угодою із замовником (виражається ризиком у реалізації товарів і послуг, помилок у цінній політиці, ризик банкрутства);

2) фінансовий – ймовірність отримання збитків у результаті проведення відповідних операцій у фінансово-кредитній і біржовій сферах, здійснення операцій з цінними паперами (кредитний ризик, процентний (відсотковий ризик), валютний ризик, ризик втраченої фінансової вигоди);

3) інвестиційний – обумовлений впровадженням нових туристичних проектів (пов'язаний з технічними нововведеннями, з економічною або організаційною сторонами виробництва, визначений «молодістю» підприємства);

4) страховий – це певна подія, на випадок якої здійснюють страхування та яка має ознаки ймовірності та випадки настання.

З кожною зазначеною науковцями [4] групою ризиків туристичне підприємство зіштовхується в процесі здійснення діяльності. Це обумовлено специфікою туризму. Наприклад, туристичний оператор не може «відмовитися» від інвестиційного ризику. У сучасних умовах для туристичного підприємства недостатнім є створення якісного туристичного продукту для приваблення споживачів. Щоб залишатися привабливим для споживачів, він має постійно вдосконалюватись. Адже навіть найкращі властивості з часом стають застарілими.

Зауважимо, що в розглянутих дослідженнях [2-4] значну увагу приділено страхуванню ризиків туризму. Даний аспект також пов'язаний зі специфікою туристичної діяльності.

Отже, в усіх розглянутих класифікаціях [2-4] важливу роль відведено ризикам туристичних підприємств, пов'язаним зі створенням і реалізацією туристичного продукту. Такий підхід пояснюється тим, що саме особливості туристичного продукту обумовлюють специфіку діяльності туристичних підприємств та, як наслідок, визначають спектр ризиків, притаманних туристичному виду господарської діяльності. До ключових характеристик туристичного продукту, які впливають на забезпечення процесів формування та реалізації туристичного продукту, можна віднести [8]:

комплексність – складається з набору послуг, внаслідок чого негативне ставлення споживача до туристичного продукту може формуватися під впливом будь-якої його складової);

вузькі часові рамки – туристичний продукт неможливо накопичувати й зберігати з метою подальшої реалізації, оскільки спожити його можна в чітко визначений термін;

вузькі просторові рамки вжитку.

Визначені аспекти обумовлюють існування особливої групи ризиків туристичних підприємств, пов'язаних з імовірністю нереалізації значного обсягу туристичних продуктів.

Усі запропоновані класифікації мають певні особливості, пов'язані перш за все з метою проведених досліджень. Їхнє комплексне застосування на підприємстві сприятиме всебічному, детальному аналізу ризиків, які можуть виникати в процесі здійснення діяльності, а отже дозволить створити комплексне уявлення про сукупний вплив ризиків на туристичне підприємство. Перелік класифікаційних ознак, який буде використовуватися на туристичному підприємстві, залежатиме від потреб користувачів інформації. Застосування обґрунтованої класифікації стане основою ефективного управління ризиками і, як наслідок, забезпечить підвищення ефективності діяльності підприємства в цілому.

Висновки. Враховуючи особливості туристичної діяльності та зважаючи на існуючі підходи до класифікації ризиків туристичних підприємств, можна узагальнити результат дослідження наступним чином:

- 1) туризму притаманний високий рівень ризиків;
- 2) при здійсненні класифікації ризиків туристичних підприємств необхідно враховувати не лише ризики, пов'язані безпосередньо з їхньою діяльністю, а й ризики подорожуючих;

3) найбільш вагомий вплив на туристичні підприємства здійснюють виробничі ризики;

4) туристичним підприємствам притаманні також інші групи ризиків, які носять переважно фінансовий характер;

5) особливе місце в системі управління ризиками відведено аналізу можливості використання страхування як інструменту мінімізації їхніх імовірних наслідків; у зв'язку з цим виникає необхідність здійснення класифікації ризиків з урахуванням можливостей та перспектив використання страхування як інструменту мінімізації їхніх негативних наслідків;

б) зважаючи на широкий спектр класифікаційних ознак, за якими можливо здійснювати групування ризиків туристичних підприємств, перш за все необхідно враховувати потреби користувачів інформації.

Список використаних джерел

1. *Овчаров А.О.* Моделирование управления рисками в туристско-рекреационных системах // Страховое дело. – 2008. – № 6. – С. 33-45.
2. *Овчаров А.О.* Современные механизмы страхования туристических рисков // Страховое дело. – 2009. – № 4. – С. 4-13.
3. *Брич В.* Управління ризиками у туристичному бізнесі / В. Брич, С. Крамарчук // Наукові записки. – 2010. – №2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NZTNPU/geogr/2010_2/4/002Brich.pdf
4. *Школа І.М.* Розвиток туристичного бізнесу регіону: монографія / І.М. Школа, Т.М. Ореховська, О.П. Корольчук, В.Ф. Кифяк. – Чернівці: Книги – XXI, 2007. – 291 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/shkola.htm
5. *Стрельцов О.С.* Управління фінансовими ризиками в системі стратегічного управління фінансовою безпекою підприємств // Вісник ДІТБ. – 2011. – №15. – С. 84-86. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/V_Ditb/2011_15/Strelcov.pdf
6. *Туриянская М.М.* Стратегические аспекты антикризисного управления туристскими предприятиями // Культура народов Причерноморья. – 2012. – №236. – С.93-97.
7. *Любіцева О.А.* Геопросторова організація туристичного процесу: дис. докт. геогр. наук : спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / О.О. Любіцева. – К., 2003. – 368 с.

8. Денисенко А.В. Контроль якості туристичного продукту як необхідна передумова забезпечення ефективності діяльності туристичних підприємств // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 2 (19). – С. 317-320.

Джерело: file:///C:/Users/user/Downloads/vditb_2013_17_37%20(1).pdf

Запитання і завдання:

1. Що обумовлює специфіку діяльності туристських підприємств та, як наслідок, визначає спектр ризиків, притаманних туристському виду господарської діяльності?
2. Яка інформація може сприяти ускладненню процесу реалізації, наслідком чого може стати суттєве зниження попиту на туристський продукт.
3. Назвіть переваги різних підходів науковців до класифікації ризиків туристів.

2.2. Базова класифікація туристських ризиків

Необхідність класифікації ризиків, супроводжуючих туристичний бізнес, викликана бажанням осіб, що приймають рішення, чітко структурувати можливі проблеми, попередити несприятливі результати туристичної діяльності. Проблема класифікації ризиків, можливих в туристичному бізнесі, остаточно не розв'язана із-за різноманіття умов і чинників, що призводять до ситуацій різнорівневого ризику.

Щоб виробити єдиний несуперечливий підхід до систематизації туристичних ризиків, що дозволяє раціонально і послідовно вирішувати завдання їх мінімізації і навіть усунення, доцільно використовувати наступні принципи класифікації ризиків:

- відповідність ризиків конкретним ситуаціям;
- застосування системного підходу для віддзеркалення взаємозв'язків між виникаючими проблемами, зокрема, в одну групу не повинні об'єднуватися ризики різних рівнів;
- виділення характерних ознак ризику: джерел виникнення, об'єкту, що несе ризик; суб'єкта, що сприймає ризик.

Базова класифікація туристичних ризиків представлена на рис. 1.1.

РИЗИКИ
Об'єктивний
Нефінансовий

Статичний
Приватний
Спекулятивний
Суб'єктивний
Фінансовий
Динамічний
Фундаментальний
Чистий

Рис. 1.1. Класифікація туристичних ризиків

Суб'єктивний ризик - це ризик, що має наслідки, які неможливо об'єктивно оцінити. **Об'єктивний ризик** характеризується точно вимірними наслідками.

Фінансовий ризик припускає прямі наслідки, що полягають в грошових втратах. **Нефінансовий ризик** обумовлює негрошові втрати, наприклад втрату здоров'я.

Динамічний ризик має імовірнісний характер; його наслідки змінюються залежно від ситуації, наприклад, це може бути ризик банкрутства або економічної кризи. **Статичний ризик** - це ризик, що практично не міняється в часі, зокрема ризик пожежі.

Фундаментальний, або несистематичний, не диверсифікований, ризик має тотальні наслідки. **Приватний**, або систематичний, диверсифікований, ризик, як правило, носить локальний характер.

Чистий ризик пов'язаний з наслідками, які призводять до збитку або збереження поточного положення. **Спекулятивний ризик** має у якості одного з наслідків ту або іншу вигоду.

По *об'єкту додатку* туристичні ризики класифікуються на дві групи:

1. Ризик для життя і здоров'я туристів і екскурсантів.
2. Ризик для підприємств туристичної сфери.

Ризик для життя і здоров'я туристів або екскурсантів виникає в умовах:

- існування джерел ризику;
- прояви чинника ризику на небезпечному для людини рівні;
- схильності людини дії джерел небезпеки.

Ризики підприємств туристичної сфери підрозділяються на три види:

1. Фінансові (кредитний ризик, ціновий ризик, ризик зміни курсу валют, ринковий ризик, ризик інфляції, ризик неплатоспроможності);

2. Функціональні (стратегічний ризик, операційний ризик, ризик впровадження нових туристичних послуг і технологій);

3. Інші (ризик невідповідності і ризик втрати репутації).

Деякі види ризиків вимагають пояснення.

Кредитний ризик туроператора - це ризик, пов'язаний з можливістю фінансових втрат із-за погіршення платоспроможності кредитора (наприклад, турагента), який не може або не бажає виконувати свої зобов'язання відповідно до умов угоди.

Ціновий ризик - це ризик, обумовлений можливою несприятливою зміною вартості пропонованих партнерами послуг. По суті, ціновий ризик може співпадати з ринковим, оскільки в умовах вільного вибору турфірма шукає партнерів, що пропонують найбільш вигідні умови.

Ринковий ризик - це ризик, зв'язаний з можливим несприятливим відхиленням фінансових результатів турфірми від запланованих із-за зміни ринкових цін.

Ризик неплатоспроможності - це ризик, що може приводити, наприклад, до затримки оплати чартерного рейсу, через що туристи не можуть вчасно вилетіти до місця відпочинку або на батьківщину.

Стратегічний ризик є так званою системною невизначеністю, тобто сукупний результат динаміки суспільно-політичних, економічних, організаційних і інших чинників, і характеризує вірогідність прийняття туристичною фірмою стратегії своєї поведінки на ринку, неадекватної тенденціям, що складаються.

Операційним ризиком називається ризик збитків, пов'язаних із зовнішніми діями, збоями техніки або діями співробітників туристичної фірми (як умисними, так і неумисними).

Ризик невідповідності - це ризик втрати частини прибутків, що виникає при порушенні або недотриманні законів, інструкцій, положень або прийнятих етичних норм. Цей ризик може з'явитися через двозначність і неапробованості законів або правил, що регламентують певні види діяльності туристичної фірми або її клієнтів.

Під ризиком втрати репутації мається на увазі втрата частини доходів через негативну громадську думку про туристичну фірму. Він призводить до відтоку клієнтів, ускладненню стосунків з партнерами по туристичному ринку.

Незважаючи на важливість обліку і аналізу ризиків, можливих в роботі туристичних підприємств, все ж найбільше практичне значення мають ризики, яким піддаються клієнти турфірм.

Міжнародна класифікація туристичних чинників ризику (погроз) розглядає їх з позицій забезпечення безпеки туристів в чотирьох основних сферах громадського життя:

1. соціальне середовище (включаючи економічну безпеку);
2. природні і екологічні ризики;
3. туризм і пов'язана з ним інфраструктура;
4. особисті чинники ризику туриста.

У туризмі існує п'ять рівнів небезпеки:

1. глобальний, такий, що охоплює континенти і країни;
2. територіальний, такий, що має географічні межі в межах групи країн, окремої країни, регіонів, адміністративних районів, зон, територій;
3. середовищний, що підрозділяється на природні і соціальні небезпеки;
4. галузевий, характерний для підприємств туристичної інфраструктури;
5. об'єктний, тобто пов'язаний із зовнішнім і внутрішнім середовищем підприємств туризму (таблиця. 1.1).

Джерело: https://studopedia.su/5_976_klasifikatsii-turistichnih-rizikiv.html

Запитання і завдання:

1. Назвіть принципи класифікації ризиків.
2. За яких умов виникає ризик для життя і здоров'я туристів/екскурсантів?
3. Що означає ризик втрати репутації?
4. Назвіть рівні небезпеки в туризмі.

2.3. Туристські ризики за об'єктами докладання

При наданні туристських послуг повинен бути забезпечений прийнятний рівень ризику для життя й здоров'я туристів як у звичайних умовах, так і в надзвичайних ситуаціях (стихійних лихах, пожежах і т.п.), що виникають у країні подорожей.

Ризик для життя й здоров'я людини в туристсько-екскурсійному обслуговуванні виникає в умовах:

- наявності джерел ризику;
- прояву даного джерела на небезпечному для людини рівні;
- схильності людини до впливу джерел небезпеки.

Шкідливі чинники (чинники ризику) в туризмі можуть бути класифіковані в такий спосіб:

- безпека травм;
- вплив навколишнього середовища;

- пожежонебезпека;
- біологічні впливи;
- психофізіологічні навантаження;
- небезпека випромінювань;
- хімічні впливи;
- підвищена запиленість і загазованість;
- інші чинники ризику;
- специфічні чинники ризику.

Травмонебезпечність може виникнути в результаті переміщення механізмів, предметів і тіл; внаслідок складного рельєфу місцевості; пересування гірських порід (каменепадів, селів, лавин); несприятливих ергономічних характеристик використовуваного туристського спорядження й інвентарю, що спричиняють травми (тісне спортивне взуття, невдала конструкція кріплення гірських лиж, вузькі лямки рюкзаків і т. п.); небезпечних атмосферних явищ (статична електрика, блискавки, град і т.п.).

Зниження травмонебезпечності забезпечується:

- захисними пристроями й огороженнями при використанні рухливих механізмів, предметів, небезпечних ділянок території (підйомників, канатних доріг, ділянок зсувів у горах, біля водойм, гірськолижних трас і т.д.);
- використанням засобів індивідуального захисту (страхувальних мотузок, обв'язок при перетинанні складних ділянок туристського маршруту, головних шоломів, льодорубів, гаків та іншого страхувального спорядження);
- дотриманням ергономічних вимог до туристського спорядження й інвентарю;
- дотриманням вимог будівельних норм і правил до житлових і громадських будинків та вимог відповідних нормативних документів до технічного стану транспортних засобів, використовуваних для перевезень туристів (екскурсійних автобусів, плавзасобів, пасажирських поїздів і т.д.);
- дотриманням правил експлуатації використовуваного інвентарю й устаткування (ліфтів, підйомників, візків та ін.), забезпечуючи їх безпечну роботу;
- інформуванням, що попереджує туристів про чинники ризику; запобіжні заходи щодо травм і про вживання екстрених заходів у випадку одержання травми.

Вплив навколишнього середовища обумовлено підвищеними або зниженими температурами навколишнього середовища, вологістю й рухливістю повітря в зоні обслуговування туристів, різкими перепадами барометричного тиску.

Показники мікроклімату в приміщеннях обслуговування туристів (у спальних кімнатах і клубних залах, у приміщеннях харчування, кафе, барах і ресторанах та ін.), а також у транспортних засобах повинні відповідати встановленим санітарно-гігієнічним вимогам (ДЕРЖСТАНДАРТ 12.1.005-88. «Система стандартів безпеки праці. Загальні санітарно-гігієнічні вимоги до повітря робочої зони»).

Попередження шкідливих впливів даного чинника ризику забезпечується:

- вибором сприятливої пори року, доби для проведення туристського заходу;
- раціональним проектуванням траси туристського маршруту;
- врахуванням погодних особливостей району;
- спорудженням на трасах туристських маршрутів укриттів від непогоди;
- оснащенням приміщень і транспортних засобів пристроями кондиціонування й вентиляції, дезодорації повітря, опалення, автоматичного контролю й сигналізації;
- забезпеченням відповідного екіпірування туристів, включаючи засоби індивідуального захисту;
- своєчасним інформуванням туристів про реальні й прогнозовані умови на маршруті (у тому числі кліматичні умови).

Пожежебезпечність. Номенклатура вимог і показників із забезпечення безпеки туристів від впливу даного чинника ризику й методи їхньої перевірки здійснюються відповідно до ДЕРЖСТАНДАРТУ «Система стандартів безпеки праці. Пожежна безпека. Загальні вимоги».

Експлуатацію об'єктів обслуговування необхідно здійснювати в строгій відповідності до вимог правил пожежної безпеки й інших затверджених нормативних документів.

Біологічні чинники (патогенні мікроорганізми й продукти їхньої життєдіяльності; мікроорганізми, а також отрутні рослини, плазуни, комахи й тварини, що є переносниками інфекційних захворювань, викликають опіки, алергійні й інші токсичні реакції).

Вплив даних чинників ризику на туристів попереджається:

- дотриманням установлених санітарних норм і правил обслуговування;
- застосуванням устаткування й препаратів для дезінфекції, стерилізації, дератизації;
- використанням знаків безпеки й необхідного маркування на предметах оснащення й спорудженнях, використовуваних при обслуговуванні туристів (посуду, кухонного інвентарю, у т.ч. для приготування їжі в поході, місць

водозабору, колодязів та ін.);

- проведенням попередніх і періодичних медичних оглядів обслуговуючого персоналу; необхідних профілактичних щеплень і дезінфікуючої обробки спорядження відповідно до вимог міжнародних медичних норм;

- інформуванням, що попереджує туристів про небезпечних тварин, риб, плазунів, рослин, ареали поширення яких збігаються з туристським маршрутом, про те, як уникнути небажаних контактів і які екстрені заходи варто почати у випадку одержання травми (контакту).

Психофізіологічні чинники ризику. Виключення або зниження впливу психофізіологічних чинників ризику (фізичних і нервово-психічних перевантажень) досягається:

- раціональною побудовою програми обслуговування туристів, графіків переміщення по маршрутах, що передбачає достатні умови для нормальної життєдіяльності людини (сну, прийому їжі, задоволення санітарних і побутових потреб);

- врахуванням психофізіологічних особливостей туристів при формуванні туристської групи;

- дотриманням ергономічних вимог до використовуваного туристського спорядження й інвентарю, транспортних засобів, меблів.

Небезпечними випромінюваннями є: підвищений рівень ультрафіолетового й радіологічного випромінювання.

Попередження небезпеки ультрафіолетової радіації на туристських маршрутах забезпечується:

- інформуванням туристів про вплив ультрафіолетового випромінювання на здоров'я людини;

- використанням засобів індивідуального захисту (захисних масок; кремів; одягу, що закриває тіло, руки, ноги туристів; захисних від сонця окулярів).

Необхідно враховувати дію даного чинника ризику при плануванні графіка руху по маршруту (по відкритих, незатінених ділянках маршруту в гірських, водних, лижних та інших походах).

Туристські маршрути допускається прокладати й експлуатувати тільки в місцевостях зі сприятливими характеристиками радіологічного стану.

Хімічні чинники ризику (токсичні, подразнювальні). Для запобігання дії даних чинників ризику в обслуговуванні туристів необхідно:

- проводити регулярний контроль вмісту шкідливих хімічних речовин у повітрі, воді, ґрунті, продуктах харчування й інших біологічних

середовищах;

- здійснювати будівництво й розміщення об'єктів для обслуговування туристів у сприятливому, щодо дії хімічних чинників ризику, середовищі;
- застосовувати препарати для дезінфекції в строгій відповідності з інструкцією з використання, крім можливості контактів туристів із цими засобами.

Підвищена запиленість і загазованість. Допустимий рівень шкідливих речовин у повітрі зон обслуговування туристів, приміщень, транспортних засобів повинен бути не вище, ніж встановлено загальними санітарно-гігієнічними вимогами до повітря робочої зони, а також іншими санітарними нормами й правилами. Безпека забезпечується дотриманням вимог до оснащення приміщень, транспортних засобів вентиляцією з очищенням повітря.

Інші чинники ризику. До цих чинників ризику належать небезпеки, пов'язані з відсутністю необхідної інформації про послугу та її номінальні (запроектовані) характеристики.

Необхідно передбачати:

- надання туристам достатньої інформації про реалізовані туристські послуги відповідно до вимог, встановлених діючою нормативною документацією (вимогами до змісту Інформаційного листка до туристської путівки, Технологічної карти подорожі, Технологічної карти екскурсії; а також відомостями про основні характеристики цих послуг; умовами обслуговування);

- проведення для туристів необхідних інструктажів із безпеки, що враховують специфіку виду туристського маршруту.

Специфічні чинники ризику в туризмі обумовлені:

- можливістю виникнення природних і техногенних катастроф у зоні розміщення туристського підприємства або маршруту, а також інших надзвичайних ситуацій (у тому числі пов'язаних зі станом громадського порядку в районі обслуговування туристів);

- технічним станом використовуваних об'єктів (туристських готелів, баз, кемпінгів, канатних доріг і підйомників, туристських трас, у тому числі гірничо-пішохідних, лижних, гірськолижних, водних, верхівкових і в'ючних тварин, різноманітних транспортних засобів, у тому числі велосипедів, маломірних і гребних суден);

- складним рельєфом місцевості (річковими порогами, гірськими схилами, моренними, скельними, льодовими ділянками туристських трас і т.п.);

- рівнем професійної підготовленості обслуговуючого персоналу (інструкторів, екскурсоводів, гідів та ін.);
- підготовкою туристів до пересування по маршруту певного виду й категорії складності (інструктаж, екіпірування й т. п);
- інформаційним забезпеченням (гідрометеорологічні прогнози; маркування трас туристських маршрутів; вогнища виникаючих стихійних лих; зміна ентомологічної, орнітологічної й іншої ситуації).

Туристське підприємство повинне мати комплект діючих нормативних документів із забезпечення безпеки туристів і керуватися ними у своїй діяльності.

Туристське спорядження й інвентар, застосовувані при обслуговуванні туристів, повинні відповідати вимогам, установленим діючою нормативною документацією на ці види спорядження.

У кожному туристському підприємстві повинні бути розроблені й затверджені плани дій персоналу в надзвичайних ситуаціях (стихійних лихах, пожежах та ін.), що включають взаємодію з місцевими органами управління, які беруть участь у рятувальних роботах.

Керівник туристського підприємства відповідає за підготовленість персоналу до дій у надзвичайних ситуаціях (стихійні лиха, захоплення заручників і т.д.). Гіди груп повинні бути навчені й фізично підготовлені до ролі охоронця (знешкодження кишенькових злодіїв, вирішення конфліктів у барі або ресторані, захист туристичної групи від здирників і жебраків і т.д.).

Вимоги до безпеки обслуговування для конкретних видів туристських послуг установлюються нормативною документацією на відповідні види послуг: державними стандартами, Правилами, Уставами, Кодексами й ін.

Туристські підприємства зобов'язані ознайомити туристів з елементами ризику кожної конкретної туристської послуги й заходами для його запобігання.

Інформація, необхідна для туристів з метою охорони їхнього життя й здоров'я, надається завчасно, до початку відпочинку й у процесі обслуговування.

Інформація, що забезпечує безпеку життя й здоров'я туристів у процесі обслуговування, надається в порядку, установленому діючою нормативною документацією.

Діяльність будь-якого підприємства туристичної індустрії в ринкових умовах схильна до впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають негативно на результати діяльності, знижують ефективність роботи туристичної фірми, а, отже, і конкурентоспроможність її

на ринку.

Ризик, будучи невід'ємною частиною економічного, політичного, соціального життя суспільства, неминує супроводжує всі сфери діяльності та напрями будь-якої організації, яка функціонує в умовах туристичного ринку. У зв'язку з цим головним і неодмінним критерієм нормальної дієздатності сучасного туристичного підприємства є вміння керівництва прогнозувати, проводити профілактику, раціонально контролювати й ефективно управляти ризиками.

І. М. Школа визначає ризик у туристичній діяльності як імовірність того, що підприємство зазнає збитків або витрат, якщо прийняте управлінське рішення не здійсниться, а також якщо під час прийняття цих рішень були допущені прорахунки чи помилки [7]. Н.Є. Кудла стверджує, що ризик у туристичній діяльності – це суб'єктивна оцінка досягнутого результату й обумовлених ним доходу або витрат. Джерелом ризику є невизначеність господарської ситуації, що виникає через безліч змінних факторів і випадковостей, неповноти інформації про туристичний ринок, а також особливостей особистості підприємців [3]. О.М. Кальченко пропонує розглядати ризик суб'єктів туристичної діяльності як поняття, що характеризує дію, процес або явище, у результаті яких виникає можливість зниження конкурентоспроможності туристичного продукту, що призводить до зменшення попиту на нього, недоотримання очікуваної величини прибутку або понесення збитків підприємством [2].

Отже, під ризиком прийнято розуміти ймовірність (загрозу) втрати туристичним підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових ви-трат у результаті здійснення певної виробничої і фінансової діяльності.

Виробництво туристичного продукту пов'язане з певними ризиками – фінансовими, політичними, екологічними, комерційними, інфляційними, валютними, інвестиційними тощо. Наявність такої величезної кількості різновидів ризиків туристичного підприємства обумовлює необхідність їх класифікації та розгляду.

Дослідження наукових підходів різних авторів дозволило сформулювати власну систему бачення класифікації ризиків туристичного підприємства (рис.1).

До зовнішніх належать ризики, безпосередньо не пов'язані з діяльністю туристичної фірми. Джерелом виникнення зовнішніх ризиків є зовнішнє середовище відносно фірми. Систему зовнішніх ризиків становлять інфляційні ризики (значне й нерівномірне зростання цін як на продукти

харчування, паливо, енергоносії, так і на послуги фірми), політичні ризики (часті зміни законодавства у сфері ліцензування та сертифікації туристичних послуг, нестабільна соціально-політична ситуація у країні, шахрайство), природно-кліматичні ризики, ризик відсутності попиту на деякі дорогі туристичні послуги (пов'язані з низькою платоспроможністю клієнтів), а також фінансові ризики (зокрема, інфляційні, валютні, ризики зміни відсоткової ставки та умов кредитування) [4].

Внутрішні ризики формуються у процесі управління туроперейтингом і виникають унаслідок недостатньо ефективної роботи самих туристичних підприємств. Група внутрішніх ризиків поєднує фінансові та нефінансові ризики. Фінансові ризики пов'язані зі здійсненням операцій туристичного підприємства. До фінансових ризиків належать: валютний, кредитний, інвестиційний, ціновий, ризик недоотримання або невчасного отримання грошових коштів, ризик упущеної вигоди.

Нефінансові ризики оцінюються якісно та є притаманними будь-якому бізнесу, у тому числі й туристичному. Серед нефінансових ризиків виділяють: комерційний (виникає у процесі реалізації турпродукту, наприклад, ризик неукладення договорів або відмови від путівки), інноваційний (імовірність втрат в разі вкладання туристичною фірмою коштів у виробництво нових туристичних продуктів, які, можливо, не знайдуть очікуваного попиту на ринку), стратегічний (ризик неправильної системи стратегічного планування діяльності), кадровий, ризик втрати репутації та ін.

Для страхування важливий поділ ризиків на чисті та спекулятивні ризики. Чисті – ті, що передбачають збиток або одержання нульового результату, наприклад, природні, екологічні, політичні, виробничі, комерційні, ділові. Спекулятивні націлені як на одержання збитку, так і прибутку, і в цілому можуть належати до фінансових ризиків [5].

За зміною в часових моментах ризики туристичних підприємств поділяють на динамічні та статичні. Динамічний ризик – це ризик непередбачених змін унаслідок прийняття управлінських рішень або змін, що відбулися в економічній, політичній та інших сферах суспільного життя. Динамічний ризик має ймовірнісний характер, його наслідки змінюються залежно від ситуації, наприклад, це може бути ризик банкрутства або економічної кризи. Статичний ризик практично не змінюється в часі, наприклад ризик пожежі.

Абсолютний ризик оцінюється у грошових одиницях (гривнях, доларах, євро тощо), а відносний ризик – у частках одиниці або відсотках. Наприклад,

ризик у підприємстві можна вимірювати абсолютною величиною – сумою збитків і втрат, і відносною – ступенем ризику, тобто мірою ймовірності нездійснення запланованого заходу або недосягнення запланованого рівня прибутку, доходу, ціни [8].

З точки зору тривалості у часі, ризики можна поділити на короткотермінові й постійні. До групи короткотермінових належать ті ризики, які загрожують підприємцю протягом кінцевого відомого відрізка часу, наприклад валютний ризик, коли збитки можуть виникнути під час перевезення туристів. До постійних ризиків зараховують ті, котрі безперервно загрожують підприємницької туристичної діяльності в даному географічному районі (можливість землетрусу, загроза затоплення) або в певній галузі економіки.

Оскільки основне завдання підприємця – ризикувати обачливо, не переходячи тієї межі, за якою можливе банкрутство фірми, слід виділяти допустимий, критичний та катастрофічний ризики. Допустимий (неістотний) ризик – ризик прийнятого рішення, унаслідок здійснення якого туристичному підприємству загрожує втрата прибутку. У межах даного ризику підприємницька діяльність зберігає свою економічну доцільність. Критичний (істотний) ризик – дана зона ризику характеризується небезпекою втрат, які перевищують очікуваний прибуток, а також можуть призвести до втрати всіх коштів, вкладених у туристичний проект. Катастрофічний (загрозливий) ризик – ризик прийнятого рішення, у результаті якого виникає неплатоспроможність туристичного підприємства [1]. Зазвичай, катастрофічний ризик призводить до банкрутства підприємницької фірми, адже в даному випадку можлива втрата не лише вкладених підприємцем коштів, але і його майна.

За ступенем правомірності можуть бути виділені такі ризики: виправданий (правомірний) і невиправданий (неправомірний). Можливо, це найбільш важливий для туристичного підприємця тип класифікації, що має практичне значення. Виправданий ризик повинен бути направлений на досягнення значної суспільно-корисної мети та співвідноситись із нею.

Усі ризики можна розділити на дві великі групи за можливістю страхування: страхові й нестрахові. Підприємець може частково перекласти ризик на інших суб'єктів економіки, зокрема убезпечити себе, здійснивши певні витрати у вигляді страхових внесків. Таким чином, деякі види ризиків (наприклад, ризик втрати майна, прибутку, ризик виникнення пожежі, аварій), підприємець може застрахувати. Проте, існує одна група ризиків, які не беруться страхувати страхові компанії, але при цьому саме взяття на себе

ризика є потенційним джерелом прибутку підприємця.

Отже, усі ризики, які притаманні туристичним підприємствам, так чи інакше пов'язані зі створенням і реалізацією туристичного продукту. Це пояснюється тим, що саме особливості туристичного продукту обумовлюють специфіку діяльності туристичних підприємств і, як наслідок, визначають спектр ризиків, притаманних туристичному виду господарської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицюк М.А. Економічна безпека підприємницької діяльності в туристичній галузі // Вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2013. – Вип. 23.8. – С. 184–200.
2. Кальченко О.М. Економічна безпека підприємств туристичної сфери [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vistnic.stu.cn.ua/index.pl?task=arclj=11id=19>
3. Кудла Н.Є. Менеджмент туристичного підприємства: підручник. – К.:Знання,2012. – 343 с.
4. Мацова А.С. Экономическая безопасность в управлении рисками туристических предприятий // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – Экономика и управление. – 2009. – № 2. – Т. 22 (61). – С. 201–211.
5. Машина Н.І. Страхування для туристичних підприємств: навч. посібник. – К.:Центр навч. л-ри,2006. – 368 с.
6. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/News/Print?lang=uk-UA&id=cde1ee15-1438-40a9-9e08-5eb1ed9bd750>
7. Школа І.М. Розвиток туристичного бізнесу: навч. посіб. [Електронний ресурс] / І.М. Школа, Т.М. Ореховська, О.П. Корольчук. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/shkola3-3.htm.
8. Удуд І.Р. Ризики діяльності та шляхи запобігання банкрутству туристичних підприємств // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2014. – №2 (74). – С. 120–125.
Джерела: <http://um.co.ua/13/13-1/13-112189.html>;
[file:///C:/Users/user/Downloads/1388-2249-1-PB%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/1388-2249-1-PB%20(2).pdf)

Запитання і завдання:

1. В який спосіб класифікуються шкідливі чинники (чинники ризику) в туризмі можуть?

2. У чому вимірюються абсолютний та відносний ризики?
3. Охарактеризуйте чисті та спекулятивні ризики.
4. Внаслідок чого виникають внутрішні ризики?

2.4. Міжнародна класифікація туристських факторів ризиків (загроз)

Міжнародна туристична діяльність за умов сьогоденних динамічних змін у світовій економіці супроводжується збільшенням кількості специфічних ризиків та зростанням їх впливу. Виникає потреба в удосконаленні класифікації ризиків у туризмі із застосуванням специфічних ознак, характерних для туристичної галузі (див. таблицю).

**Класифікація ризиків за специфічними ознаками,
характерними для міжнародного туризму**

Ознаки класифікації	Види ризиків
Учасники відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності	Ризики суб'єктів туристичної діяльності (туроператорів, турагентів, підприємств послуг гостинності, закладів громадського харчування тощо) ризики туристів;
Напрямок туристичного потоку	Ризики іноземного туризму; ризики зарубіжного туризму.
Джерела ризику	Ризики внутрішнього середовища підприємства; ризики зовнішнього середовища підприємства: глобальні ризики (галузеві ризики, характерні для підприємств туристичної галузі); локальні ризики (місцеві ризики, що виникають на обмеженій території).
Етап туристичної діяльності	Ризики етапу організування туристичної подорожі; ризики етапу просування та реалізації туру; ризики етапу здійснення туристичної подорожі.

Доцільно виділити такі основні фактори ризику зовнішнього середовища в міжнародному туризмі:

1. Політична нестабільність у країнах відпочинку туристів.
2. Залежність від природно-екологічної ситуації.
3. Неналежне виконання зобов'язань контрагентами, що беруть участь у створенні туристичного продукту (підприємства гостинності, перевізники, екскурсійні бюро, страхові компанії тощо).
4. Загальноекономічний стан як у країні проживання туриста, так і в країнах відпочинку. Нестійка політична ситуація, тероризм, війни, революції, введення візового режиму негативно впливають на туристичний потік у країні. Характерним прикладом ризику цього виду є події "Арабської весни", їх вплив на туристичні галузі країн Північної Африки та Близького Сходу. Внаслідок революції, вуличних протестів, випадків нападу на іноземних громадян туристична привабливість регіону знизилась, а туристична

індустрія зазнала значних збитків. Зокрема, кількість туристів в Єгипті у 2011 р. знизилась на 33 %, а прибутки туристичної галузі зменшились на 30 %, з \$12,5 млрд. в 2010 р. до \$8,8 млрд. в 2011 р. [7]. Туристичний потік з України в Єгипет у 2011 р. зменшився на 30–40 % [8]. Внаслідок революції чисельність іноземних туристів у Тунісі зменшилася у 2011 р. на 45 % [9]. Погіршення політичної ситуації у регіоні позначилось негативно і на українському туристичному бізнесі, оскільки ці напрями популярні серед українських туристів.

Природно-екологічні ризики суттєво впливають на міжнародну туристичну діяльність, оскільки можливість здійснення туристичної подорожі прямо залежить від природно-кліматичних умов у країнах світу. Через цунамі в Таїланді та Індонезії, повені у Західній Європі, лісові пожежі в Чорногорії туристи утримувались від поїздок у ці країни. Через повінь у 2011 р. туристична індустрія Таїланду зазнала збитків на \$324 млн. Потік туристів в Японію після землетрусу і руйнування АЕС “Фукусіма” знизився на 24,4 % [7]. Внаслідок виверження ісландського вулкану Ейяфьятлайокудль Міжнародна асоціація повітряного транспорту збитки авіакомпаній оцінила в \$1,7 млрд., зокрема втрати українських авіакомпаній становлять \$6 млн.

Ризики вибору і надійності партнера дуже вагомі в туристичній галузі, оскільки під час створення та реалізації туристичної подорожі туроператор співпрацює з багатьма партнерами (перевізниками, страховими компаніями, туристичними агенціями, готелями тощо). Невиконання чи неналежне виконання контрагентом своїх зобов’язань призводить до негативних відгуків туристів про роботу туроператора як про організатора подорожі.

Важливими факторами ризику внутрішнього середовища суб’єктів туристичної діяльності в сучасних умовах є:

- Недоліки в організації та продажу зарубіжних туристичних подорожей.
- Брак висококваліфікованих фахівців з досвідом організації закордонних турів.
- Недостатнє інформаційне забезпечення для прийняття управлінських рішень.
- Помилки у маркетинговій діяльності.
- Недосконала система менеджменту.

Основними факторами ризику для туристів, що виїжджають за кордон, в умовах сьогодення є:

- Небезпека отримання травм (під час перевезення, внаслідок природних явищ, через недотримання техніки безпеки у екстремальному виді туризму).

- Політична нестабільність в країні відпочинку (можливість військових дій, революцій, терористичних актів; високий рівень злочинності).
- Небезпека інфекційних захворювань (відсутність імунітету до місцевих інфекцій).
- Стихійні лиха (землетруси, урагани, шторми).
- Природно-кліматичні умови (зміна часових поясів, тиску, вологості, температури).
- Психофізичні навантаження (фізичні та психологічні труднощі, пов'язані з переїздом та перебуванням в іншій країні).
- Причини, що зумовлюють відмову від здійснення оплаченої поїздки.
- Ймовірність отримання відмови у відкритті візи у посольстві іноземної держави.
- Труднощі в проходженні митних формальностей.
- Невиконання або виконання не у повному обсязі умов договору турагентами, туроператорами та їх партнерами.
- Небезпека втрати майна під час туристичної поїздки.

Сукупність ризиків міжнародного туризму необхідно поділити на групи за напрямом туристичного потоку (в'їзного та виїзного). Хоча у вітчизняній туристичній галузі спостерігається позитивна динаміка чисельності іноземних туристів, у рейтингу туристичної конкуренто-спроможності, опублікованому на Всесвітньому економічному форумі, Україна посіла 38-ме місце серед 42 країн Європи. Фактори ризиків іноземного туризму в Україні такі:

- Стан туристичної інфраструктури.
- Якість вітчизняних туристичних послуг.
- Стан державної та регіональної політики в галузі туризму.
- Недостатній рівень інформаційного забезпечення туристичної галузі.
- Формування іміджу України як туристично привабливої держави.
- Ускладнення візового режиму для іноземних громадян.

Важливим завданням для туристичних підприємств є визначення етапу виникнення та факто-ра ризику для того, що прийняти рішення про його уникнення, локалізування чи оптимізування.

Радикальним методом впливу ризику є його уникнення. У туризмі використання цього методу проявляється у відмові від співпраці з ненадійним партнером, утриманні або обмеженні поїздок у певні країни в період несприятливих погодних умов, політичної нестабільності. Наприклад, міністерства закордонних справ європейських держав у зв'язку з

революційними подіями в Єгипті офіційно рекомендували громадянам під час поїздки відвідувати лише туристичні центри на Червоному морі та у Верхньому Єгипті. Туристичним фірмам довелось відмовитись від організації поїздок у Каїр, Александрію, Асуан.

Одним з найобґрунтованіших методів оптимізування ризиків, що найчастіше використовується у туристичній діяльності, є диверсифікація. Виділяють такі напрями диверсифікації для підприємств туристичної індустрії:

1. Диверсифікація видів туристичної діяльності (використання альтернативних можливостей одержання доходів від різних видів послуг). Приклади застосування цього напрямку диверсифікації для різних суб'єктів:

- Для туроператорів – організація турпродуктів з різних видів туризму (пізнавальний, морський, релігійний, діловий тощо) та у різні країни. Зокрема, зменшення туристичного потоку з України в Єгипет туроператорам вдалось компенсувати за рахунок переорієнтації клієнтів на тури в ОАЕ та Шрі-Ланку. При цьому чисельність туристів, що відпочили взимку в цих країнах, зросла на 20 % у кожному з напрямів.

- Для турагентів – укладання договорів з декількома туроператорами, що пропонують різні види турів.

- Для громадського харчування – орієнтація не на одну національну кухню, а на їх сукупність; організація виїзного обслуговування.

- Для готельного бізнесу – створення закладів гостинності різних категорій.

2. Диверсифікація контрагентів. Туроператори здійснюють її, укладаючи контракти з декількома мережами готелів, перевізниками, страховими компаніями; створюють широку мережу турагенцій.

3. Диверсифікація портфеля цінних паперів. У разі інвестування у різні цінні папери декількох підприємств зростає ймовірність отримання доходу і зниження рівня ризику втрати прибутку.

4. Диверсифікація депозитного портфеля. За наявності тимчасово вільних коштів у підприємства туристичної індустрії їх можна розмістити на депозитне зберігання в різних банках.

Джерело: file:///C:/Users/user/Downloads/VNULPM_2013_767_3%20(1).pdf

Запитання і завдання:

1. Охарактеризуйте класифікацію ризиків за специфічними ознаками, характерними для міжнародного туризму.

2. Які основні фактори ризику зовнішнього середовища в міжнародному туризмі?
3. Назвіть фактори ризику внутрішнього середовища суб'єктів туристської діяльності.
4. Назвіть основні фактори ризику для туристів, які виїжджають за кордон.
5. Назвіть фактори ризику іноземного туризму в Україні.

2.5. Венчурний капітал у туризмі

У будь-якому інвестуванні ризик завжди присутній. Місце ризику в інвестуванні капіталу визначається функціонуванням та розвитком процесу надання послуг.

Варто виділити капітал, інвестування в який означає «піти на ризик» – це венчурний капітал. Вперше поняття «венчурний капітал» з'явилося у США. Однак тільки нещодавно венчурний капітал став предметом пильної уваги економістів. Саме поняття венчурного інвестування різні автори трактують по-різному. Одні розуміють під ним тільки високе вкладення коштів на початкових етапах розвитку бізнесу або навіть бізнес-ідеї. Інші віддають перевагу ширшому тлумаченню – будь-яке фінансування швидкого зростання компанії. Отже, венчурний капітал є формою фінансування не тільки освіти стартового капіталу, але й наступних етапів становлення інноваційного підприємства. Венчурний капітал або ризикові інвестиції – це інвестиції з великим ступенем ризику. Венчурний капітал поєднує в собі різноманітні форми застосування капіталу: позикового, акціонерного, підприємницького. Він є посередником у заснуванні стартових наукоємних фірм, так званих венчурів.

Основними факторами, що сприяють розвитку венчурної індустрії, є:

- наявність науково-освітньої бази та потужного дослідницького сектора, потужні наукові школи;
- розвиненість фінансових інститутів і ринків страхового та пенсійного секторів;
- наявність фондового ринку;
- політична й макроекономічна стабільність, стале економічне зростання;
- стабільний попит із боку держави та приватного секторів на наукові дослідження й розробки;
- наявність вільного капіталу.

Венчурні фірми – це здебільшого малі підприємства у новітніх галузях виробництва, які швидко прогресують, і в яких відбувається інтенсивна зміна поколінь продуктів і технологій, пов'язаних із базисними інноваціями. Малі венчурні підприємства спеціалізуються у сферах наукових досліджень, розробок, упровадження інновацій, організація яких пов'язана з підвищеним ризиком.

Стосовно організації венчурного підприємництва в туризмі, то варто відзначити, що згідно адаптованої класифікації Європейської Асоціації Прямого Венчурного Інвестування (EVCA), туризм належить до групи галузей для прямого й венчурного інвестування («споживчий ринок»), поряд із такими різновидами економічної діяльності, як виробництво продуктів харчування і напоїв, торгівельні мережі, дозвілля і розваги, виробництво одягу, товари для будинку. При цьому частина суміжних з ним галузей (транспорт, консалтинг, страхування) входять в інші групи, що знижує об'єктивність оцінки ефективності інноваційного розвитку цієї галузі економіки, а також ускладнює збір статистичних даних.

Індустрія туризму має суперечливий характер, що виражається в його сутності. Глобалізація діяльності туристичних підприємств полягає в створенні універсальних баз даних, використанні однотипних програмних продуктів, застосуванні однакових принципів побудови бізнесу, вільній конкуренції, прозорості ринку тощо. Акцент на універсальності туристичних об'єктів спонукає підприємців до використання особливих прийомів у всіх аспектах існування підприємства. Такі вимушені тенденції спираються на наближену до вільної конкуренцію та психологічні особливості людини, що виявляються у потязі до нової інформації та бажанні самовиразитися в житті.

Туристичні підприємства завжди були й зараз є активними прибічниками нових технологій. Сучасні досягнення у сфері телекомунікацій і електронного маркетингу забезпечують нові можливості для індустрії туризму й істотно впливають на його моделі. Динамічне компонування туру дає можливість у масштабі реального часу складати на вимогу споживача або агента, що продає послуги, різні комбінації поїздки з єдиною ціною на весь пакет послуг, включених у тур. Мандрівники можуть планувати свою поїздку, вибираючи кращі різновиди транспорту й рейси, готелі, набір екскурсій, одноразово оплачуючи весь пакет замовлених турів.

Незважаючи на кризову ситуацію в країні, суспільство потребує вдосконалення кваліфікаційного рівня обслуговування за рахунок впровадження в сферу гостинності новітніх інноваційних технологій. Однією з головних перспектив впровадження інновацій можна вважати підвищення

рівня доступності вітчизняних готельних підприємств для нового сегменту потенційних клієнтів.

На сьогодні не існує методики комплексної оцінки ефективності інвестиційного потенціалу підприємств туризму, яка дозволяла б чітко визначити видовий склад підприємств туризму, цікавих для венчурного фінансування. Це завдання ускладнюється також широким розмаїттям різновидів туристичного бізнесу, представлених в Класифікації різновидів економічної діяльності, продукції і послуг (далі – ОКДП).

Ступінь ризику у венчурному капіталі визначається за допомогою показників – капіталовіддачі та рентабельності капіталу.

Капіталовіддача (швидкість обороту капіталу) визначається відношенням виручки до інвестованого капіталу.

$$K_0 = T/K, \quad (1.1)$$

де K_0 – капіталовіддача, оборот;

T – виручка, яка отримана від використання інвестованого капіталу за фактичний період (зазвичай за рік), грн;

K – сума інвестованого капіталу, грн.

Рентабельність капіталу (норма прибутку інвестованого капіталу) визначається відсотковим відношенням суми прибутку до капіталу.

$$P_k = (П/К) \cdot 100, \quad (1.2)$$

де P_k – рентабельність капіталу, %;

$П$ – сума прибутку, що отримана від використання інвестованого капіталу за визначений період, грн;

$К$ – сума інвестованого капіталу, грн.

Норма прибутку на інвестований капітал є інтегральним показником ефективності використання капіталу тому, що є утворенням двох показників: капіталовіддачі й рентабельності продукції.

Джерело: Писаревський І.М., Стешенко О.Д. Ризик-менеджмент у туризмі: навч. посіб. – Харків:ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2017. – 128 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/3592aa041c53474f9563d74f3cc2394c.pdf>

Запитання і завдання:

1. Що таке «венчурний капітал»?
2. Назвіть основні фактор, що сприяють розвитку венчурної індустрії.
3. За допомогою чого визначається ступінь ризику у венчурному капіталі?
4. До якої групи галузей належить туризм згідно адаптованої класифікації Європейської Асоціації Прямого Венчурного Інвестування (EVCA)?
5. Як визначається капіталовіддача (швидкість обороту капіталу)?
6. Як визначається рентабельність капіталу (норма прибутку інвестованого капіталу)?
7. Чи є венчурний капітал різноманітним портфельних інвестицій?
8. Які венчурні інвестиції мають мінімальний ступінь ризику?

2.6. Методи мінімізації ризиків

Вибір методів керування ризиком (впливу на ризик) має мету мінімізувати можливий збиток у майбутньому. Це здійснюється шляхом вибору раціонального способу зменшення ризику з декількох.

Дії щодо зниження ризику проводяться у двох напрямках:

- запобігання появі можливих ризиків;
- зниження впливу ризиків на результати підприємницької діяльності.

У першому випадку, рішення про відмову від ризику може прийматися як на попередній стадії діяльності підприємця, так і пізніше – шляхом відмови від певного різновиду діяльності, у якому підприємець уже бере участь, якщо ризик вище очікуваного. Цей напрямок простий і радикальний, але він не дозволяє одержати той обсяг прибутку, який пов'язаний із ризиковою діяльністю. Запобігання одного різновиду ризику може призвести до виникнення інших.

Існують такі шляхи зниження впливу ризику на результати виробничо-фінансової діяльності (шляхи мінімізації ризику): диверсифікація, передача (трансфер) ризику, лімітування, хеджування, самострахування, страхування, отримання додаткової інформації про вибір альтернативного варіанта та його результат, отримання контролю над діяльністю в пов'язаних із виробництвом галузях, облік та оцінка частки використання специфічних фондів у загальних її фондах.

Диверсифікація – процес розподілу капіталу між різноманітними сферами впливу, що безпосередньо пов'язані між собою. Вона дозволяє уникнути частини ризику під час розподілу капіталу між різноманітними видами діяльності.

Розрізняють концентричну й горизонтальну диверсифікації. Концентрична диверсифікація – поповнення асортименту виробами, що відрізняються від тих товарів, які випускаються, формою, різновидом, упакуванням тощо.

Горизонтальна диверсифікація – поповнення асортименту виробами, не схожими на товари підприємства, але цікавими для існуючих потреб потенційних покупців. Водночас основний склад товару є незмінним.

Можна розглядати диверсифікацію як розсіяння інвестиційного ризику. Однак вона не може звести інвестиційний ризик до мінімуму. Це пояснюється тим, що на підприємстві й інвестиційну діяльність суб'єкта, який господарює, впливають зовнішні фактори, не пов'язані з вибором конкретних об'єктів вкладення капіталу, внаслідок чого на них не впливає диверсифікація.

Як напрямки диверсифікації ризиків можуть бути використані:

– диверсифікація різних видів діяльності, що передбачає використання альтернативних можливостей одержання доходу і прибутку від різних видів господарських операцій;

– диверсифікація постачальників товарів, що передбачає забезпечення різноманітності комерційних партнерів із постачання на підприємство основних груп товарів;

– диверсифікація асортименту продукції, що випускається;

– диверсифікація портфеля цінних паперів, що передбачає різноманітність цього портфеля з окремих різновидів і емітентів цінних паперів (не змінюючи при цьому цілей формування цього портфеля);

– диверсифікація депозитного портфеля, що передбачає розміщення великих сум тимчасово вільних грошових активів підприємств на депозитне зберігання в декількох банках (не змінюючи при цьому істотно умови їхнього розміщення).

У туристичному секторі диверсифікація дозволяє вирішити такі питання:

- залежність від одного туристичного ринку, масштаби якого починають скорочуватися через розвиток іншого;
- врівноваження сезонних коливань попиту на туристичний продукт;
- забезпечення стабільності показників прибутковості під час освоєння нових напрямів та відкриття нових туристичних ринків.

Туристичні підприємства мінімізують ризики за допомогою диверсифікації, розширюючи географію свого представництва, а також спектр пропонованих продуктів. Вони виходять на зовнішні ринки країн, що

є лідерами щодо відправлення або прийому міжнародних туристських потоків, відкривають у них свої філії, створюють транснаціональні ланцюги. Для більшої надійності вони задіюють суміжні сектори туризму.

Передача ризику (трансфер ризику) – передача відповідальності за ризик підприємцем (трансфером) іншій юридичній особі (трансфері).

Існує три причини передачі ризику:

– втрати, що є великими для трансферу, можуть бути незначними для трансфері;

– трансфері може знати краще засоби і мати кращі можливості для скорочення можливих утрат, ніж трансфер.

Трансфері може знаходитися в кращій позиції для скорочення втрат або контролю за господарським ризиком.

Основний засіб передачі ризику – передача його через укладення контракту (в туризмі – між туристичною фірмою та туристом; в орендуванні – між орендарем і орендодавцем; контракти на перевезення та збереження вантажів; контракти на продаж та обслуговування).

Лімітування – встановлення ліміту, тобто граничних витрат, продажу товарів, мінімального розміру кредитів. Застосовується під час видачі позичок банками, під час укладання договору на видачу кредиту господарському суб'єкту, під час вкладання сум капіталу.

Система таких нормативів, що забезпечують лімітування економічних ризиків, може охоплювати:

– максимальний обсяг комерційної операції з закупівлі товарів, що укладається з одним контрагентом;

– максимальний розмір сукупних запасів товарів на підприємстві (запасів поточного поповнення, сезонного збереження, цільового призначення);

– максимальний розмір споживчого кредиту, наданого одному покупцю (у межах диференційованих груп чи покупців груп товарів);

– мінімальний розмір оборотних активів у високоліквідній формі (з виділенням їхньої суми у вигляді готових засобів платежу);

– граничний розмір використання позикових коштів в обігу (чи їхня питома вага в загальній сумі використовуваного капіталу);

– максимальний розмір депозитного внеску, розміщеного в одному комерційному банку та інші.

Отже, лімітування є важливим прийомом зниження ступеня ризику й застосовується банками під час видачі позичок, виведення договору на

овердрафт тощо. Також лімітування застосовується під час продажу товарів у кредит, надання позик, визначення сум вкладення капіталу.

Хеджування – страхування валютних ризиків за допомогою валютного опціону, ф'ючерсних, форвардних угод.

Оцінка характеру валютного ризику є найважливішим моментом, який визначає стратегію хеджування.

Під час **самострахування** підприємець сам підстраховується, не купуючи страховку в компанії, шляхом створення додаткових резервних фондів у натуральній і грошовій формі.

Основне завдання самострахування полягає в оперативному подоланні тимчасових ускладнень фінансово-комерційної діяльності. У процесі самострахування створюються різні резервні й страхові фонди. Ці фонди в залежності від мети призначення можуть створюватися в натуральній чи грошовій формі. Резервні грошові фонди створюються насамперед на випадок покриття непередбачуваних втрат, кредиторської заборгованості тощо.

В управлінні ризиками використовуються зазвичай форми внутрішнього страхування ризиків.

1. Забезпечення компенсації можливих фінансових втрат за допомогою відповідної «премії за ризик» полягає у вимогах щодо контрагентів додаткового доходу з ризикованих операцій вище того рівня, що можуть забезпечити безризикової операції. Цей додатковий дохід має зростати пропорційно збільшенню рівня ризику.

2. Забезпечення компенсації можливих фінансових утрат за рахунок системи штрафних санкцій є однією з найбільш розповсюджених форм внутрішнього страхування ризиків. Воно передбачає розрахунок і введення в умови контрактів необхідних рівнів штрафів, пені, неустойок та інших форм фінансових санкцій у випадку порушення контрагентами своїх зобов'язань. Рівень штрафних санкцій повинен повною мірою компенсувати фінансові втрати підприємства у зв'язку з неотриманням доходу, інфляцією, зниження майбутньої вартості грошей та інших негативних наслідків господарських ризиків.

3. Забезпечення подолання негативних фінансових наслідків за рахунок попереднього резервування частини фінансових засобів дозволяє забезпечити внутрішнє страхування господарських ризиків із тих операцій підприємства, у яких відшкодування негативних наслідків не може бути покладене на контрагентів. Таке резервування фінансових ресурсів здійснюється як:

- формування резервного (страхового) фонду підприємств. Він створюється відповідно до вимог законодавства і статуту підприємства;
- формування цільових резервних фондів. Перелік таких фондів і розміри відрахувань у них визначаються статутом підприємства й іншими внутрішніми нормативними документами;
- формування резервних обсягів фінансових засобів під час розробки бюджетів окремих господарських операцій. Таке резервування коштів здійснюється у вигляді спеціальних статей бюджету;
- нерозподілений залишок прибутку. Його можна розглядати як резерв фінансових ресурсів, який використовують у необхідних випадках з метою ліквідації негативних фінансових наслідків окремих господарських операцій підприємства.

Можна сказати, що найважливішим і найрозповсюдженішим прийомом зниження ступеня ризику є страхування ризику, оскільки найсерйозніші еконо-мічні ризики страхуються за допомогою зовнішнього страхування. Страховий захист таких ризиків забезпечують спеціальні страхові компанії (страхувальники), що залучають кошти страхувальників і використовують їх для відшкодування понесених ними збитків у разі виникнення обумовлених обставин.

Сутність страхування виражається в тому, що інвестор готовий відмовитися від частини своїх доходів, аби уникнути ризику, тобто він готовий заплатити за зведення ступеня ризику до нуля.

Інформація виконує важливу функцію у ризику-менеджменті. Підприємцю часто доводиться приймати ризиковані рішення, коли результати вкладення капіталу невідомі й базуються на неповній інформації. За наявності повнішої інформації він міг би точніше спрогнозувати ризик, щоб його зменшити. Це робить інформацію товаром, до того ж дуже цінним. Підприємець готовий заплатити за повну інформацію. Вартість повної інформації розраховується як різниця між очікуваною вартістю будь-якого вкладення капіталу, якщо є повна інформація, і очікуваною вартістю, якщо інформація неповна.

Джерело: Писаревський І.М., Стешенко О.Д. Ризик-менеджмент у туризмі: навч. посіб. – Харків:ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2017. – 128 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/3592aa041c53474f9563d74f3cc2394c.pdf>

Запитання і завдання:

1. Охарактеризуйте диверсифікацію.

2. У чому сутність передачі ризику (трансфер ризику)?
3. Що означає «хеджування»?
4. Назвіть форми внутрішнього страхування ризиків.
5. Як здійснюється резервування фінансових ресурсів?
6. Що є найважливішим і найрозповсюдженішим прийомом зниження ступеня ризику?

2.7. Мінімізація ризиків закладів розміщення

Готельне підприємство – багатофункціональна система, яка, водночас, є об'єктом проживання та постійного руху людей, місцем проведення великої кількості заходів і прийомів, різнопланової бізнес-структурою. Зрозуміло, готелі зазнають безліч ризиків.

За статистикою, готелі зазнають найчастіших й великих втрат від вогню води. Займання дуже часто виникають у готелях як з вини клієнтів, які неакуратно поводяться з вогнем, так і внаслідок порушення техніки безпеки персоналом. Затоки ж відбуваються, так як системи водопостачання можуть бути несправні або при виникненні аварій комунікацій. Ще одна причина – у випадковому реагуванні систем пожежогасіння. І пожежа, і затоплення призводять до колосальних втрат. У цих випадках готель може позбутися меблів, предметів інтер'єру, дорогої обробки та ремонту, продуктових й інших запасів, а в деяких випадках і всієї будівлі готелю.

Отже, фактор ризику й необхідність компенсації можливої шкоди в разі його прояву спричиняють потребу у страхуванні як в одному з ефективних способів їхньої мінімізації. Специфічним формам ризиків і певним формам їхніх проявів відповідають певні види страхування.

Страхування ризиків готельного підприємства має здійснюватися на принципах свободи договору, еквівалентності, концентрації коштів у страховому фонді, відплатності страхової послуги, солідарності, обов'язковості, добро-совісності, повного відшкодування збитків, рівномірного розподілу ризиків.

Страхування готельного підприємства належить до методу передачі ризику за допомогою укладеного контракту. Функцію трансфери у цьому разі виконує страхова компанія. З усіх форм передачі ризику страхування є найближчим до ідеальних умов, що пропонуються до трансфери, а саме:

- страхова компанія є спеціалізованою фірмою, а тому має можливість оперативно виконувати прийняті зобов'язання;

- страхова компанія має значні повноваження для скорочення збитків і контролю за ризиком і може найкраще використовувати ці повноваження;
- страхова компанія має можливість приймати ризик за виправданою, добре розрахованою ціною.

На сьогодні страхування готелів – актуальний запобіжний захід для індустрії туризму, оскільки це є найкращою гарантією його безпеки. Вихід країни з кризи сприяє відновленню будівництва об'єктів індустрії туризму та збільшення кількості інвесторів, які вкладають свої кошти в готельну нерухомість. Але на сьогодні у м. Києві застрахований тільки кожен четвертий готель, а в регіонах ситуація зі страхуванням готелів виглядає набагато гірше. Водночас в останній час ми бачимо те, що цей різновид страхування поступово поширюється в Україні, оскільки власники готельного бізнесу починають усвідомлювати, що страхування готелів – це основна умова мінімізації ризиків та скорочення можливих втрат у готельному бізнесі.

Класичний страховий поліс, званий «від вогню та супутніх ризиків» забезпечить готельєри гарантоване відшкодування втрат із найімовірних ризиків, таких як пожежа, затоку, протиправні дії третіх осіб, крадіжка зі зломом, бій шибок, стихійні лиха (рис. 3.4; *див. джерело*).

Види страхування ризиків готельного підприємства:

- Страхування будівель та споруд – покриття надається на відшкодування збитку, нанесеного будівлі готелю, включаючи пошкодження обробки, а також додаткових споруд (господарські прибудови, басейн тощо)
- Страхування майнового інтересу – відшкодування збитків з меблі, обладнання, спортивного інвентарю тощо
- Страхування перерви діяльності – відшкодування збитків, що наступили у результаті непередбачених ситуацій
- Страхування відповідальності перед своїми клієнтами та орендарями включає витрати з виплатою матеріальної моральної шкоди постраждалим, а також оплату необхідних медичних послуг
- Страхування персоналу від нещасних випадків

Готель несе відповідальність і перед своїми клієнтами та орендарями, які страждають або втрачають своє майно внаслідок перерахованих вище випадків. У разі настання непередбаченої ситуації шкода може бути заподіяна й людям, які опинилися в готелі як гості чи відвідувачі. Тому деякі готелі вважають за доцільне страхувати відповідальність перед третіми особами.

Усі збитки, за які несе відповідальність власник готелю і які підпадають під страхування, можна умовно розділити на наступні категорії:

- травми, отримані внаслідок падінь на слизькій підлозі або зі сходів;
- події у ресторанах;
- ушкодження одягу або майна відвідувачів унаслідок необережних дій обслуговуючого персоналу;
- харчові отруєння;
- нещасні випадки в басейнах та в спортзалах;
- крадіжки, пошкодження або загибель майна постояльців;
- пошкодження або викрадення автотранспорту гостей з автостоянок або з гаражів готелю, а також розкрадання особистих речей або додаткового устаткування з автомобілів;
- загибель постояльців і гостей або їхнього майна внаслідок пожежі та інших стихійних лих;
- травми або загибель обслуговуючого персоналу під час виконання ними службових обов'язків.

У разі настання страхового випадку готелі часто не можуть продовжувати роботу в звичайному режимі, тому частково або повністю припиняють роботу до закінчення відновної діяльності. Зменшуються або на час припиняються орендні можливості. Внаслідок чого готель втрачає прибуток.

Для захисту готелів від таких явищ існує страхування від перерви у виробництві й від втрати орендних платежів.

На етапі будівництва ризики ще більш «опуклі», ніж у разі експлуатації, оскільки будівництво – це завжди відкритий майданчик. Треба розуміти, що під час будівництва навіть на останніх його стадіях, коли існує вже практично побудований об'єкт, можливо навіть з дорогим оздобленням, системи пожежогасіння та охорони працюють не на повну потужність, відповідно, ризик виникнення пожежі і збитку очевидно більше. Тому на цьому етапі страхування ще необхідніше, ніж страхування у разі експлуатації будівлі.

У страхову компанію керівництво (або власник) готелю повинен звернутися на початковому етапі, тобто на етапі виїмки котловану.

Ціноутворення при страхуванні будівельно-монтажних ризиків таке, що економії у разі звернення на початковому або на просунутому етапі не буде, але виникнуть труднощі з підбором страховика, оскільки менше страхових компаній побажають застрахувати такий ризик, який вони не спостерігали з самого початку будівництва.

Будівельно-монтажний поліс комплексу складається з трьох частин:

- 1 частина – це матеріальний збиток;
- 2 частина – це вчасна відповідальність монтажу, коли може відбутися обвалення будівель унаслідок проведених робіт;
- 3 частина – відшкодування втрати інвестора або замовника внаслідок затримки та перенесення термінів здачі об'єкта.

Наприклад, на будівельному майданчику відбулася пожежа або вибух. Страхувальник змушений знайти кошти на продовження будівництва. Як наслідок, виникають неминучі затримки на невизначений термін, хоча інвестор вже міг би отримувати прибуток від експлуатації об'єкта, саме цей недотриманий прибуток ми й відшкодовуємо. Цей комплексний продукт є захистом і самої будівлі та бізнесу загалом.

Страхова компанія також надає консалтингові послуги не тільки на етапі будівництва, але і проектування.

У штаті страхової компанії є кваліфіковані юристи-інженери, які консультують, який матеріал краще застосовувати на тому чи іншому етапі (рис. 3.5; *див. джерело*).

Особливість готельного бізнесу полягає в тому, що в готелі є великий набір різних ризиків, пов'язаних із тим, що готель надає послуги третім особам безпосередньо несе відповідальність перед третіми особами.

Найголовніші ризики – це не ризики страхування майна, а ризики страхування відповідальності, оскільки велика кількість постояльців проходить через готель протягом дня, то ці ризики можуть бути пов'язані зі здоров'ям чи з матеріальним збитком.

Досить часто трапляються випадки, коли постояльці скаржаться на зіпсований одяг у пральнях або в ресторані тощо.

Отже, найбільшим попитом серед готельєрів користується страхування майна, відповідальність перед третіми особами, а також тероризм.

Варто зазначити, що споживачі готельних послуг завжди стимулюють розвиток страхового ринку, відстоюючи свої права. Власник готелю відчує, що може з'явитися необхідність великих виплат, і що частота виплат може бути досить високою. Коли це відчуття з'явиться, то з'явиться інтерес до страхування.

Ризики для маленьких готелів дещо інші, ніж для великих. Звернення до суду з позовом такого готелю малоімовірно, ніж у випадку з міжнародною франшизою, за якою стоїть велика компанія із засобами й готовністю платити. Однак невеликі готелі, наприклад сімейні, будуть більш схильні до позовів, що надходять від третіх осіб, а також відповідати великими сумами

за матеріальні збитки. За цим бізнесом немає якихось великих активів, але для власників стане більш критичним мати механізми відшкодування.

Основні критерій вибору – це:

– надійність компанії, тобто необхідно дивитися на те, як компанія позиціонується на міжнародному ринку, чи є у неї досвід страхування майна (можливо, ця компанія займається здебільшого страхуванням автомобілів);

– регулювання збитків (оцінити це можна тільки у разі настання страхового випадку, проте якщо є інформація про це на ринку, можна звернутися до існуючих клієнтів компанії, можна зрештою зустрітися з відділом розгляду претензії не момент укладання договорів, а перед цим).

Страхування в сфері готельного бізнесу є невід’ємною його частиною. Тому треба приходити до таких моделей, при яких у разі непередбаченої події інвестор не залишиться сам на сам із цією проблемою. Важливо захищати не матеріальні об’єкти, а захищати сам бізнес.

До додаткових, але не менш важливих різновидів належить і страхування від перерви в комерційній діяльності. Статистика підтверджує, в цьому випадку компанія втрачає в три рази більше коштів, ніж від наслідків самої пожежі. Буває, що після інциденту приміщення, здані в оренду, виявляються непридатні для експлуатації.

На час ремонту готелю орендарі припиняють свою роботу, внаслідок чого не оплачують оренду. Збитки власника готельного комплексу компенсує страхування втрати орендних платежів.

Фахівці вважають, що страховий поліс повинен захищати готель також від наслідків терористичних актів, страйків, мітингів, масових заворушень, адже ці дії можуть обмежити доступ у готель, а також викликати перебої з електроенергією і водопостачанням.

Додатковим різновидом страхування готелів є захист устаткування й електронних систем від поломок і необережності працівників.

Особливо ретельно готелю потрібно підходити до питання зі страхування, якщо будинок готелю є пам’яткою архітектури, адже в цьому випадку потрібен висновок професійного оцінювача стосовно історичної цінності об’єкта.

Власникам готельного підприємства, розташованого в історичному центрі міста, варто задуматися також про страхування несучих конструкцій. Елітна та колекційна меблі, оформлення історичним антуражем також обумовлює необхідність страховки. Якщо в обробці готелю використовуються авторський дизайн-проект, фахівці радять виділяти обробку приміщень як окремий об’єкт страхування, а також обов’язково

потрібно мати документи, що підтверджують обсяг проведених оздоблювальних робіт.

Страховий поліс може покрити найвірогідніші й додаткові ризики того чи іншого готелю, але захист від усіх ризиків готель може отримати від страховика тільки як ексклюзивну послугу, оскільки більшість страхових компаній не беруть на себе відповідальність за забезпечення повного захисту. Треба зазначити, що українські готелі вибирають страхові поліси залежно від індивідуальних характеристик, цінностей, а також головних і додаткових ризиків.

Чотири- та п'ятизіркові готелі зазвичай намагаються зберегти свою репутацію і максимально захистити свій бізнес від усіх можливих ризиків. Отже, крім класичного страхового набору, власники таких готелів прагнуть застрахувати додаткові ризики, пов'язані, наприклад, із дорогою обробкою готелю.

Готелі, які працюють під закордонною франшизою, здебільшого страхують не тільки майновий комплекс, а й відповідальність перед клієнтами. Цього вимагає договір про франчайзинг, і в таких готелях зупиняється безліч іноземців, які ніколи не втрачають можливості захистити свої права і пред'явити претензії щодо заподіяння шкоди. Готелі нижчого статусу обмежуються страхуванням основних ризиків, іноді включаючи в поліс деякі додаткові ризики.

Багато готелів стали приділяти увагу також медичному страхуванню співробітників, зважаючи на те, що збереження і відновлення здоров'я працівників слугує додатковим стимулом до плідної праці й основою успішного розвитку компанії.

Щоб співпраця зі страховиком була найпліднішою, власник готелю має скласти для страхової компанії чіткий і зрозумілий запит, докладно ознайомитися зі страховою документацією та перед підписанням страхового поліса визначити, чи задовольняє запропонований страховий продукт усім заявленим вимогам. При такому підході страховики можуть гарантувати, що бізнес буде максимально захищений.

Під час розробки програми страхування страхові компанії повинні враховувати специфіку готельного бізнесу та особливості кожного певного готельєра.

Джерело: Писаревський І.М., Стешенко О.Д. Ризик-менеджмент у туризмі: навч. посіб. – Харків:ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2017. – 128 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу:

Запитання і завдання:

1. Назвіть види страхування ризиків готельного підприємства.
2. На які категорії умовно поділяються усі збитки, за які несе відповідальність власник готелю і які підпадають під страхування?
3. Назвіть основні критерії вибору готелями стархових компаній.
4. Назвіть види страхування ризиків готельного підприємства.

2.8. Методи оцінки ризику в індустрії туризму

Усі підприємці у будь-якій сфері економічної діяльності зацікавлені в уникненні значних збитків. За умов нестабільної та швидко змінюваної ситуації суб'єкти індустрії туризму змушені зважати на всі можливі наслідки дій своїх конкурентів, а також інших змін у ринковій ситуації.

Аналіз ризиків поділяють на два взаємодоповнюючі один одного різновиди: якісний та кількісний.

Методи оцінки ризиків: якісні і кількісні.

Кількісні: статистичний, аналогів, аналітичний, доцільності втрат, теорія ігор.

Якісний метод проводиться за такими напрямками:

- порівняння очікуваних позитивних результатів від вибору певного напрямку різновиду діяльності з можливими наслідками цього;
- проведення комплексного аналізу, впливу рішень, що приймаються безпосередньо підприємцем на проведення інших заходів;
- управління ризиком.

Нині найпоширенішими є такі методи аналізу ризику: статистичний, експертних оцінок, аналітичний, оцінки фінансової стійкості та платоспроможності. Під час оцінки ступеня ризику переважним є статистичний метод. За наявності на фірмі необхідної інформації розрахувати кількісну оцінку ступеня ризику можна за допомогою формул, які давно успішно застосовуються в теорії імовірності й статистиці.

Статистичний метод реалізується шляхом обробки суджень досвідчених фахівців з певних питань інвестиційної діяльності. Він передбачає проведення експертизи, обробки та використання її результатів під час визначення імовірності настання ризику (рис. 2.5).

Статистичний метод полягає у вивченні статистики втрат та прибутків, які відбувалися на певному чи аналогічному підприємстві, з метою

визначення вірогідності події, встановлення величини ризику. Вірогідність означає можливість отримання певного результату. Наприклад, вірогідність успішного просування нового товару на ринку протягом року складає 3/4, а невдача – 1/4. Величина (або ступінь) ризику визначається за двома показниками: середнім очікуваним значенням та коливанням (змінною) можливого результату.

Середнє очікуване значення пов'язане з невизначеністю ситуації. Воно виражається у вигляді середньозваженої величини всіх можливих результатів $E(x)$, де вірогідність кожного результату A використовується у вигляді частоти, або ваги, відповідного значення x . У загальному вигляді це можна записати так:

$$E(x) = A_1X_1 + A_2X_2 + \dots + A_nX_n. \quad (2.4)$$

Середня величина становить узагальнену кількісну характеристику та не дозволяє прийняти рішення на користь певного варіанту вкладення капіталу.

Для остаточного рішення необхідно оцінити коливання показників, тобто визначити коливання можливого результату. Воно становить ступінь відхилення очікуваного значення від середньої величини. Для його визначення зазвичай вираховують дисперсію або середньоквадратичне відхилення.

Дисперсія (σ^2) становить середнє зважене з квадратів відхилень дійсних результатів від середніх очікуваних, що виражається за формулою (*див. джерело*).

Порівняльна характеристика методів оцінки підприємницьких ризиків наведена у таблиці 2.1.

Метод експертних оцінок відрізняється від статистичного тільки методом збирання інформації для побудови кривої ризику.

Цей метод передбачає збирання та вивчення оцінок, зроблених різними спеціалістами (певного підприємства чи незалежними експертами), які стосуються ймовірності виникнення різних розмірів втрат.

Таблиця 2.1.

Порівняльна характеристика методів оцінки підприємницьких ризиків

Методи	Сутність	Переваги	Недоліки
Побудова «дерева подій»	Графічний спосіб відбиття спостережень за послідовністю окремих можливих ризиків із метою оцінки ймовірності кожної з проміжних подій, які призводять до збитків	Послідовно оцінюються наслідки кожної можливої вихідної події й обчислюється максимальна ймовірність кінцевої події	Значні витрати часу на проведення повного комплексу досліджень. Можлива недооцінка будь-якої ланки системи
«Подія-наслідок»	Критичний аналіз діяльності підприємства з огляду на можливі несправності або вихід із ладу устаткування	Детальне виявлення можливих ризиків. Докладно аналізуються окремі частини або підсистеми складної системи	Під час декомплектації системи можливе її деяке спрощення
Побудова «дерева відмов»	Визначення напрямків, завдяки яким окремі події можуть призвести до потенційно небезпечних ситуацій (головної події) унаслідок	Можливість описати складні процеси або системи, відобразити й проаналізувати структуру системи з	Великі витрати часу як на складання діаграми «дерева відмов», так і на детальне вивчення проблеми

	їхнього комбінованого впливу	урахуванням усіх проміжних ланок	
Аналіз доцільності витрат	Метод ґрунтується на тому, що витрати на кожний певний напрямок не мають однакового ступеня ризику. Стан за кожним напрямком витрат розподіляється на зони загальних витрат, де конкретні витрати не досягають рівня ступеня ризику	Можливість пошуку шляхів зниження ризику через статтю витрат із максимальним ризиком	Не аналізуються джерела походження ризику (ризик береться як цілісна величина), тобто ігноруються мультискладові ризику
Експертне оцінювання	Виділяється група ризиків і розглядається, яким чином вони можуть вплинути на діяльність підприємства. Бальні оцінки визначають штатні та запрошені	Дає змогу оцінити різновиди ризику, ймовірність генерації яких іншими методами оцінити неможливо	Суб'єктивний характер отриманих результатів

	фахівці		
Використання аналогів	Під час оцінки ступеня ризику певного напрямку діяльності використовуються відомості стосовно розвитку аналогічних напрямів у минулому	За відсутності чіткої бази порівняння, яке не відповідає сучасним вимогам, можна скористатися попереднім досвідом роботи	Ігнорування фактору постійного розвитку будь-якої діяльності

Оцінки базуються на врахуванні всіх факторів фінансового ризику, а також на статистичних даних. Реалізація способу експертних оцінок значно ускладнюється, у разі малої кількості показників оцінки.

Зростання ризику під час здійснення проекту потребує точнішої оцінки критичних моментів його реалізації. Велика кількість вихідних показників, які часто конкурують між собою, передбачає використання експертних оцінок для конструювання критерію якості проекту.

Отже, система оцінки інвестицій у сучасних умовах унаслідок необхідності «людино-алгоритмічною», до того ж роль людини-експерта є визначною. Експертна оцінка – це виявлена за спеціальною методикою думка експертів стосовно певного питання.

Постадійна оцінка ризиків заснована на тому, що ризики визначають для кожної стадії проекту окремо, а потім отримують сумарний результат усього проекту. У кожному проекті виділяють такі стадії:

- підготовчу – виконання всього комплексу робіт, які необхідні для початку реалізації проекту;
- будівельну – зведення необхідних будівель та споруд, закупка та монтаж обладнання;
- функціонування – виведення проекту на повну потужність та отримання прибутку).

Усі розрахунки виконуються двічі – на момент складання проекту та після виявлення найбільш небезпечних його елементів.

Оцінки базуються на врахуванні всіх факторів фінансового ризику, а також на статистичних даних. Реалізація способу експертних оцінок значно ускладнюється, у разі малої кількості показників оцінки.

Характер інвестиційного проекту передбачає використання думок експертів. Кожному експерту, який працює окремо, надається перелік первісних ризиків за всіма стадіями проекту і пропонується оцінити вірогідність настання ризиків у відповідності до наступної системи оцінок:

- 0 – ризик розглядається як несуттєвий;
- 25 – ризик найімовірніше не реалізується;
- 50 – про настання події нічого визначеного сказати неможливо;
- 75 – ризик найімовірніше проявиться;
- 100 – ризик реалізується.

Оцінки експертів підлягають аналізу на несуперечливість, який виконується за певними правилами. По-перше, максимально припустима різниця між оцінками двох експертів за будь-якими факторами не повинна перевищувати 50. Порівняння проводять за модулем (знак + чи – не враховується), що дозволяє уникнути неприпустимі відмінності в оцінках експертами ймовірності настання окремого ризику. Якщо кількість експертів більше трьох, то оцінкам підлягають думки, які попарно порівнюють.

Різновидом експертного методу є метод Дельфі. Він характеризується анонімністю та керованим зворотнім зв'язком. Анонімність членів комісії забезпечується шляхом їхнього ізолювання один від одного, що не дає їм можливості обговорювати відповіді на поставлені питання. Мета такої ізоляції – уникнути «пасток» групового прийняття рішення, домінування думки лідера. Після обробки результату через керований зворотній зв'язок узагальнений результат повідомляється кожному члену комісії. Основна мета такої дії – дозволити ознайомитись з оцінками інших членів комісії, не зазнаючи натиску через знання того, хто саме дав цю оцінку. Після цього оцінка може бути повторена.

Під час експертної оцінки підприємницького ризику велику увагу варто приділяти підбору експертів, тому що саме від правильності їхніх оцінок залежить рішення щодо вибору того чи іншого підприємницького проекту.

Метод аналогів – полягає в тому, що під час аналізу ступеня ризику напрямку підприємницької діяльності доцільно вживати відомості щодо розвитку аналогічного напрямку в минулому. До того ж аналіз минулих чинників ризику проводиться на підставі інформації, одержаної з різноманітних джерел. Після цього інформація обробляється з метою

виявлення залежностей між запланованими результатами діяльності фірми й урахуванням потенційних ризиків.

Аналітичний метод, його доцільно довести до наступних взаємопов'язаних етапів:

- аналітична обробка одержаної інформації;
- побудова діаграм залежності вибраних результативних показників від величини вихідних параметрів;
- визначення критичних значень ключових параметрів;
- аналіз факторів, які впливають на стрижневі параметри, можливі напрямки їхньої ефективності та стабільності роботи фірми.

Перевага цього методу полягає в тому, що він поєднує можливості пофакторного аналізу параметрів, які впливають на ступінь ризику та ймовірність його зниження.

Метод доцільності витрат ґрунтується на тому, що в процесі господарської діяльності витрати розділяються за елементами й за напрямками, оскільки вони не мають однакового значення. Тобто ступінь ризику за окремими елементами витрат у середині того самого напрямку діяльності різна. Тому визначення ступеня ризику за цим методом орієнтовано на ідентифікацію потенційних зон ризику.

Такий підхід також варто проводити з позиції можливості визначення вузьких місць діяльності підприємства, з погляду їхньої ризикованості, а потім розробити шляхи їхньої ліквідації.

Теорія ігор – математичний апарат для вибору стратегії для ризику. Він дозволяє підприємцю або менеджеру краще розуміти певну ситуацію та звести до мінімуму ступінь ризику.

Ще один важливий метод дослідження ризику – моделювання задачі вибору за допомогою «дерева рішень». Цей метод передбачає графічну побудову варіантів рішень, які можуть бути прийняті. По гілках «дерева» співвідносять суб'єктивні та об'єктивні оцінки можливих подій. Прямуючи вздовж побудованих гілок та використовуючи спеціальні методики розрахунку ймовірностей, оцінюють кожен шлях і потім обирають найменш ризикований.

Однак цей метод дуже трудомісткий. Крім того, у «дереві» враховуються тільки ті дії, які має намір здійснити підприємець, і тільки ті результати, які з його погляду можуть відбуватися.

Водночас зовсім не враховується вплив зовнішнього середовища на діяльність фірми, а підприємець не завжди здатний передбачити дії партнерів та конкурентів.

Отже, процес управління ризиками охоплює широкий спектр дій, які можуть бути представлені як послідовність таких етапів:

- усвідомлення й виявлення ризику, визначення причин його виникнення ризикових сфер;
- аналіз та оцінка ризику – кількісне визначення витрат, пов'язаних із різновидами ризику, які були виявлені на першому етапі;
- вибір методів (прийомів) управління ризиком та їхнє застосування, мінімізація витрат на здійснення вибраних методів;
- оцінка результатів, що охоплює здійснення постійного контролю рівня ризиків із застосуванням механізму зворотного зв'язку.

Джерело: Писаревський І.М., Стешенко О.Д. Ризик-менеджмент у туризмі: навч. посіб. – Харків:ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2017. – 128 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/3592aa041c53474f9563d74f3cc2394c.pdf>

Запитання і завдання:

1. Охарактеризуйте різновиди аналізу ризиків.
2. Які методи аналізу ризику є найпоширенішими?
3. Охарактеризуйте методи оцінки підприємницьких ризиків.

2.9. Страхування туристів та туристських організацій

Відпочинок є одним з істотних умов збереження і зміцнення здоров'я, підтримання високої працездатності та досягнення активного довголіття. Повноцінний відпочинок є невід'ємною складовою здорового способу життя та забезпечується за рахунок раціональної організації вільного часу, а також спеціальних відновлювальних заходів, які включаються в режим трудової діяльності. Відновлення працездатності допомагає відпочинок на курортах, в будинках відпочинку і т.п. Одним з поширених видів відпочинку є туризм.

Зокрема, вираз «страхування» (тобто страхівка, підстрахування) іноді вживається в значенні підтримки в якій справі, гарантії удачі в чим-небудь, забезпечення безпеки людей при проведенні небезпечних робіт, при виступах спортсменів і т.д. Термін «страхування» вживається і в значенні інструмента відшкодування збитку. Страхування, яке найбільш повно реалізується в умовах ринку, покликане задовольнити фундаментальну потребу - потребу в безпеці. Потреба в захисті свого життя і життя своєї родини має генетичні корені. Вона виникла ще на зорі людства. Страхування - це система

економічних відносин. Будь-які відносини передбачають наявність, як мінімум, двох суб'єктів. По страховій справі взагалі і туристського зокрема головні суб'єкти - страховик і страхувальник.

Страхування туристів - це особливий вид страхування, що забезпечує захист майнових інтересів громадян під час їх подорожей. Воно відноситься до ризикових видів страхування, найбільш характерними рисами яких є їх короткочасність (не більше 6 місяців) і велика ступінь невизначеності часу настання страхового випадку та розміру можливого збитку.

Страховики - юридичні особи (акціонерні, повні, командитні товариства, товариства з додатковою відповідальністю), що одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності. Вони створюють умови страхування і пропонують страхові послуги своїм клієнтам.

Страхувальники - юридичні особи та дієздатні громадяни, які уклали із страховиками договори щодо страхування свого власного інтересу, інтересу третьої особи, сплачують страхові премії і мають право (за договором за законом) на отримання компенсації (відшкодування) при настанні страхового випадку. В середньому, за статистикою, страховий випадок трапляється з кожним 100-м туристом. Слід зазначити, що далеко не всі які стаються обставини визнаються страховою компанією для віднесення даного випадку до страхового і оплачуються.

Багато факторів ризику типізовані і туристам пропонується застрахуватися від таких випадків, пов'язаних з наступними факторами:

- травмонебезпека;
- вплив навколишнього середовища;
- пожежонебезпека;
- біологічні дії;
- психофізіологічні навантаження;
- небезпека випромінювань;
- хімічні впливи;
- підвищена запиленість і загазованість;
- інші фактори;
- специфічні чинники ризику.

Сутність страхування, як і будь-якої іншої економічної категорії, насамперед виражається в її функціях. Страхування виконує чотири функції:

- ризикову;
- попереджувальну;

- ошадну;
- контрольну.

1. Зміст ризикової функції страхування полягає у відшкодуванні ризику. У рамках дії цієї функції відбувається перерозподіл грошової форми вартості між учасниками страхування в зв'язку з наслідками випадкових страхових подій. Ризикова функція страхування є головною, бо страховий ризик як вірогідність збитку безпосередньо пов'язаний з основним призначенням страхування по відшкодуванню міжнародного шкоди потерпілим.

2. Попереджувальна функція страхування полягає у фінансуванні за рахунок коштів страхового фонду заходів по зменшенню страхового ризику.

3. Ошадна функція страхування сприяє накопиченню грошової суми на дожиття.

4. Контрольна функція страхування виражається у перевірці за строго цільовим формуванням і використанням засобів страхового фонду.

В умовах сучасного суспільства страхування перетворилося в загальний універсальний засіб захисту майнових інтересів юридичних і фізичних осіб усіх форм власності від стихійних лих та інших негативних явищ.

Існують 4 страхові програми, що позначаються літерами А, В, С, D. Кожна з них пропонує певний комплекс послуг. Найпоширеніший - варіант А, в нього входить транспортування потерпілого до лікарні та медичні витрати при нещасному випадку або раптовому захворюванні. Вартість такої страховки на тиждень - від 75 до 100 грн. при страховій сумі від 15 до 75 000 євро. Варіант крім цього передбачає надання невідкладної стоматологічної допомоги при різкій болі та оплату ліків, які виписав лікар. Така страховка також забезпечить юридичну допомогу у країні перебування і в екстрених випадках - оплату необхідності приїхати за туристом когось із родичів, щоб доглядати за ним в лікарні або допомогти йому переправитися додому. У таких випадках йому оплачують переліт, харчування і проживання на час догляду за хворим. Варіант С включає юридичну (можливість зв'язатися з адвокатом) і адміністративну допомогу - повернення неправильно відправленого багажу, оформлення нових документів замість втрачених і т. д. Нарешті, варіант D - це ще і послуги в разі поломки особистого автотранспорту або під час хвороби водія.

Вартість таких страховок починається від 40 євро за тиждень.

Страховий поліс - другий після паспорта документ, необхідний під час подорожі. І не тільки тому, що без нього неможливо отримати візу в більшість європейських країн. Насамперед, це стосується країн Шенгенської зони, де наявність поліса страхування обов'язково. Суть страхування - це

компенсація медичних витрат, які можуть виникнути в закордонній поїздки внаслідок захворювання або нещасного випадку. Характерною рисою страхування виїжджаючих за кордон стало включення в нього страхування невідкладної допомоги. Якщо в класичному страхуванні йдеться про відшкодування збитку, то у страхуванні невідкладної допомоги - про надання послуги у формі невідкладної допомоги. Наприклад, у ситуації, пов'язаній із захворюванням застрахованого, компенсація витрат на лікування буде предметом медичного страхування, а такі послуги, як виклик лікаря в нічний час або термінова госпіталізація - предметом страхування невідкладної допомоги. Зважаючи на це, треба пам'ятати, що за кордоном медицина в основному страхова, а лікування для іноземних громадян - платне і досить дороге. До того ж у більшості країн медична страховка є необхідною юридичною підставою для надання вам допомоги, тому прийти в клініку з вулиці і записатися на прийом до лікаря просто не вийде.

Кожна компанія-assistance має у своєму розпорядженні мережу, що складається з чергових центрів і бюро, розташованих у регіонах, на які поширюється дія поліса. У разі настання страхового випадку клієнт повинен подзвонити в один із чергових центрів, номери телефонів яких зазначено на ідентифікаційній картці або полісі. Черговий центр передає виклик у найближче бюро, яке займається безпосередньою організацією послуги, і підтверджує, що всі витрати сплачені. Чим більше в компанії чергових центрів і бюро, тим швидше вона може організувати надання допомоги клієнту. Всі компанії - assistance у розвинутих країнах світу, з якими працюють українські страховики, вважаються солідними. Але якщо доведеться їхати за межі Західної Європи, США, Японії або Канади, необхідно з'ясувати у страховій компанії, скільки бюро в іноземного партнера в регіоні, який належить відвідати. Любителям активного відпочинку на альпійських схилах також слід пам'ятати, що іноземні туристи, яких збивають на схилах невдачливі відпочивальники зі Східної Європи, дуже люблять подавати на них позови до суду. Тому при отриманні візи в ці країни крім здоров'я варто застрахувати цивільну відповідальність.

В силу переліченого останнім часом страхування виїжджаючих за кордон стало невід'ємною частиною туризму. Сьогодні практично всі, хто перетинає кордон, мають страховий поліс: Всього кілька років тому ринок становив близько 10-20% від загального числа туристів, зараз цей показник зріс до 80-90%. Туристські фірми як юридичні особи користуються рядом послуг страхових компаній.

Це вид страхування має свої особливості:

1. Об'єктами страхування можуть бути майнові інтереси, пов'язані з користуванням і розпорядженням майном, а також з відшкодуванням страхувальником (турагентом, туроператором, турфірмою), з вини якого було заподіяно шкоду здоров'ю, майну фізичної особи (туриста) або майновим інтересам юридичної особи (інший туристської фірмі, туроператору та ін).

2. Учасники міжнародних туристичних відносин піддаються різноманітним ризикам, пов'язаним зі зміною цін на послуги після укладення контракту, зі зловживаннями або розкраданнями валютних коштів (виплатами за фальшивими авізо, банкнотам, чеками, пластиковими картками та ін), з неплатоспроможністю туроператора, його контрагентів, нестійкістю валютних курсів, інфляцією та ін. Всі перераховані ризики повинні бути об'єктами страхування туристських організацій.

3. Страхування підприємницьких ризиків спрямована на захист підприємців від можливих непередбачених негативних обставин і факторів, які заважають досягненню наміченої мети (отримання прибутку).

Однак у туристському бізнесі існують додаткові види добровільного та обов'язкового страхування. Страхування в системі туризму класифікується на такі види:

1. Страхування туриста і його майна.

Медичне страхування - страхування на випадок раптового захворювання, тілесних пошкоджень, одержаних громадянами в результаті нещасного випадку або смерті, що сталися під час їх перебування за кордоном у туристичній подорожі.

Компенсація не передбачена, якщо хвороба:

- сталася з вини страхувальника (наприклад, з причини алкогольного сп'яніння);
- мала місце ще до початок поїздки (всі види хронічних захворювань).

Страхові виплати поширюються на:

- надання екстреної медичної допомоги;
- придбання ліків;
- транспортування хворого;
- репатріацію тіла.

Вартість страхового поліса залежить від:

- страхової суми;
- країни перебування;
- тривалості поїздки;

У середньому вона становить 1-2 долара добу.

Розмір страхового покриття визначається за згодою сторін. На вартість впливає і кількість додаткових послуг - страхові компанії пропонують різні програми медичного страхування туристів. У договорі обов'язково прописується некомпенсована сума - вона може доходити до 50 доларів.

Страхування багажу. Покриває витрати туриста в разі пошкодження, крадіжки або втрати всього багажу або його частини. Кожен договір страхування багажу діє на весь час візиту за кордон, причому можна укласти договір відразу на кілька поїздок.

Страхуванню підлягають наступні ризики:

- навмисне псування речей третіми особами;
- пошкодження багажу в результаті нещасного випадку, ДТП або стихійного лиха;
- крадіжка, грабіж або шантаж.

До страхових випадків не відноситься втрата майна внаслідок неухважності. Вартість поліса залежить від тривалості поїздки і страхової суми. Остання вибирається виїжджають при укладенні договору, але не може перевищувати вартості багажу. Деякі компанії обмежують максимальний розмір страхових виплат кількома тисячами доларів. Незначний збиток страхувальнику не відшкодують - середній розмір франшизи становить 15% від вартості застрахованих речей.

Якщо знайдуться речі, то страхова компанія зобов'язана оплачувати їх зберігання і доставку.

Приблизна ціна стандартного поліса становить від 5 до 15 доларів.

2. Страхування ризиків туристичних фірм; страхування туристів у закордонних поїздках. Страхування ризиків туристичних фірм включає фінансові ризики, відповідальність за позовами туристів, їх родичів, третіх осіб.

До фінансових ризиків належать:

1. комерційні ризики (несплата або затримка оплати, штрафні санкції контрагента при невизнанні ним обставин порушення контракту форс-мажорними обставинами);
2. банкрутство фірми;
3. зміни митного законодавства, валютного регулювання, паспортного контролю та інших митних формальностей;
4. виникнення обставин форс-мажорного характеру;
5. політичні ризики та ін.

Страхування відповідальності туристичних фірм перед туристами може здійснюватися також за такими страховими випадками: погані погодні умови

(наприклад, відсутність снігу, або снігові лавини на гірськолижних трасах), порушення митних правил, затримка транспорту (літаків більш ніж на 4 години), конфіскація при шоп-тури і т.п.

Страховання туристів у закордонних туристських поїздках, як правило, включає:

1. надання туристу екстреної медичної допомоги під час зарубіжної поїздки при раптовому захворюванні або нещасному випадку;
2. транспортування до найближчої лікарні, здатну провести якісне лікування під відповідним медичним контролем;
3. евакуацію в країну постійного проживання під належним медичним контролем;
4. всерединілікарняний контроль та інформування сім'ї і хворого;
5. надання медичних препаратів, якщо їх не можна дістати на місці;
6. консультаційні послуги лікаря-спеціаліста (при необхідності);
7. оплата транспортних витрат з доставки хворого туриста або його тіла в країну постійного проживання;
8. репатріація останків туриста;
9. надання юридичної допомоги туристу при розслідуванні цивільних і кримінальних справ за кордоном.

Страховання іноземних туристів. Страховання цивільної відповідальності. Страховання цивільної відповідальності перед третіми особами. Страховик відшкодовує шкоду, заподіяну Застрахованим здоров'ю або майну третіх осіб під час поїздки (згідно із законодавством країни перебування). Факт заподіяння шкоди життю, здоров'ю та майну Третіх осіб повинен бути підтверджений судовим рішенням, офіційно висунутим Страхувальнику/Застрахованому.

Зобов'язання Страховика, що виникли у зв'язку з настанням страхового випадку, включають у себе обов'язки щодо задоволення наступних вимог на підставі винесеного судового рішення про відшкодування шкоди:

- а) заподіяної життю та здоров'ю Третіх осіб ("фізичний збиток");
- б) заподіяної майну Третіх осіб ("майновий збиток").

Страховик відшкодовує Застрахованому доцільні витрати по веденню в судових органах справ за передбачуваним випадків заподіяння шкоди в межах ліміту відповідальності.

Страховик компенсує в межах ліміту відповідальності Застрахованому необхідні і доцільні витрати по зменшенню збитку і по рятуванню життя та майна осіб, яким у результаті страхового випадку заподіяна шкода.

Страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів. Якщо Ви подорожуєте на власному автомобілі, то при перетині кордону країн, які беруть участь в угоді "Зелена карта", від туриста зажадають поліс страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів за шкоду, заподіяну третім особам. Цей поліс також називається "зелена карта". При цьому "зелена картка" діє у всіх країнах - учасницях угоди, що звільняє від необхідності додаткового страхування цивільної відповідальності при переїзді з однієї країни в іншу. Одна карта видається на один транспортний засіб. Таким чином, якщо турист подорожує на машині з причепом, у нього повинно бути дві "зелені карти". До управління автомобілем за кордоном допускаються тільки особи, вписані в "зелену карту".

Країни-учасники угоди "Зелена картка": Австрія, Албанія, Андорра, Бельгія, Болгарія, Боснія-Герцеговина, Великобританія, Угорщина, Німеччина, Греція, Данія, Ізраїль, Іран, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Люксембург, Македонія, Мальта, Марокко, Молдова, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Туніс, Туреччина, Україна, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чеська Республіка, Швейцарія, Швеція, Естонія.

Страхування від нещасних випадків з покриттям медичних витрат. Страхування від нещасного випадку туристів передбачає страхове відшкодування в разі погіршення здоров'я, травми або смерті під час поїздки за кордон. Нещасним випадком визнається непередбачена подія, що супроводжується пораненнями, травмами, ударами, опіками, переохолодженням та іншими пошкодженнями, що викликали втрату здоров'я або смерть страхувальника.

Страхові суми покривають витрати:

- на лікування;
- придбання ліків;
- транспортування хворого;
- репатріацію тіла.

За нещасні випадки, що сталися з вини страхувальника (наприклад, у стані алкогольного сп'яніння або через нехтування технікою безпеки), компенсації не передбачаються. Вартість поліса залежить від тривалості поїздки і страхової суми. Страхова сума визначається за угодою сторін. У середньому, якщо поїздка займає кілька діб, а максимальний розмір компенсації становить 5000 євро, то поліс обійдеться у чверть долара за кожен день перебування за кордоном. Для представників «групи ризику»

(гірськолижників, парашутистів, альпіністів, літніх людей) вартість поліса визначається спеціальними тарифними ставками. При настанні страхового випадку необхідно негайно зателефонувати за вказаним у полісі телефону і повідомити номер договору і причину звернення. При відсутності можливості повідомити про нещасний випадок самим страхувальником, це можуть зробити його близькі родичі або співробітники медичного закладу.

Страхування від невиїзду дозволяє компенсувати витрати, пов'язані з відміною поїздки за кордон.

До страхових випадків відносяться:

- смерть або хвороба, травма Застрахованого або його близьких родичів (дружини, чоловіка, батька, матері, дітей, рідних сестер і братів, близького родича дружини (чоловіка), які потребують госпіталізації;
- обов'язкова участь Застрахованої особи в судовому розгляді за постановою суду у період дії договору;
- пошкодження або загибель Застрахованого майна внаслідок пожежі, що виникла в період дії договору страхування;
- заклик Застрахованого на строкову військову службу, військові збори;
- дострокове повернення Застрахованої з-за кордону, викликане хворобою або смертю близьких родичів;
- неотримання в'їзної візи при своєчасній подачі документів на оформлення, за умови відсутності раніше отриманих відмов у візі в країну (країни) передбачуваної поїздки.
- отримання повістки з військкомату.

Ціна поліса становить від 1,5% до 4% від загальної суми вартості путівки. Найчастіше цей поліс пропонується в якості додаткової платної послуги у програмі медичного страхування виїжджаючих за кордон. Це пояснюється тим, що невиїзд страхується тільки за наявності медичної страховки. Оформити поліс необхідно не пізніше 7 днів до відправлення. По страховому випадку страховик зобов'язується відшкодувати витрати, понесені на оплату турпутівки та оформлення візи, вартість авіа-, залізничних або інших квитків. Заява про настання страхового випадку необхідно подати страховій компанії протягом одного дня. До заяви повинні бути додані: оригінал Договору на надання туристичних послуг, документи, що підтверджують повернення коштів туристичною організацією, та всі інші документи, що свідчать про збитки (наприклад, квиток). Якщо подорож скасували через хворобу, потрібна медична довідка. А якщо з причин відмови у наданні візи - офіційна відмова консульства.

Відшкодування витрат у зв'язку з відміною поїздки за кордон:

- по компенсації збитків, пов'язаних з анулюванням проїзних документів;
- по компенсації збитків, пов'язаних з відмовою від заброньованого номера, а також інших туристичних послуг, передбачених договором та сплачених Застрахованою.

У зв'язку з достроковим поверненням:

- на придбання проїзних квитків туристичного класу, за умови, що початковий квиток не підлягає заміні;
- витрати, пов'язані з переоформленням проїзних документів (документально підтверджені);
- на передачу Страховику разового термінового повідомлення (телефон, телефакс, телеграма);
- вартість проживання в готелі за невикористану частину терміну перебування за кордоном;
- видатки на придбання проїзних документів відшкодовуються лише за умови, що початковий квиток не підлягає заміні. Витрати, пов'язані з переоформленням проїзних документів повинні бути документально підтверджені.

Висновок. Страхування, яке найбільш повно реалізується в умовах ринку, покликане задовольнити фундаментальну потребу - потребу в безпеці. Повноцінний відпочинок є невід'ємною складовою здорового способу життя та забезпечується за рахунок раціональної організації вільного часу, а також спеціальних відновлювальних заходів, які включаються в режим трудової діяльності. Відновлення працездатності допомагає відпочинок на курортах, в будинках відпочинку і т.п. Одним з поширених видів відпочинку є туризм.

Джерело: Логвина Є.В. Сутність, функції і значення страхування у сфері туризму // Культура народів Причорномор'я. – 2011. - № 218. – С. 119-123 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://infotour.in.ua/logvina2.htm>

Запитання і завдання:

1. Охарактеризуйте страхування туристів як особливий вид страхування.
2. «Страховики» - хто це?
2. Хто такі «страхувальники»?
3. Які чотири функції виконує страхування?
4. Охарактеризуйте 4 страхові програми.
5. У чому сутність «страхового полісу»?
6. Охарактеризуйте страхування туриста і його майна.
7. У чому сутність страхування ризиків туристичних фірм?

8. Назвіть особливості страхування туристів у закордонних поїздках.
9. Охарактеризуйте страхування іноземних туристів.
10. Висвітліть сутність страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів.
11. Охарактеризуйте страхування від нещасних випадків з покриттям медичних витрат.
12. Від чого дозволяє компенсувати витрати страхування від невиїзду?
13. Що відноситься до страхових випадків?

2.10. Організація ризик-менеджменту в індустрії туризму

Ризик-менеджмент – це сукупність методів, прийомів і заходів, що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикових подій і вживати заходів щодо їхньої мінімізації.

Кожна фірма має свої переваги й на основі цього виявляє ризики, яким може бути піддана. Фірма вирішує, який рівень ризику для неї прийнятний, і шукає способів уникнення небажаних ризиків. Аналогічні дії в економічній науці називають системою управління ризиками. Це особливий різновид діяльності, спрямований на пом'якшення впливу ризиків на кінцеві результати діяльності підприємницької фірми.

Система ризик-менеджменту складається з двох підсистем:

- об'єкт управління;
- суб'єкт управління.

Об'єкт управління – це безпосередньо ризик, ризиковані втрати капіталу й економічні відносини між суб'єктами у процесі підприємницької діяльності.

Суб'єкт управління – це спеціальна група людей (фінансові менеджери, фахівці зі страхування та ін.), яка здійснює цілеспрямоване функціонування об'єкта управління, використовуючи різні прийоми і засоби управлінського впливу.

Основні функції об'єкта управління в ризик-менеджменті такі: дозвіл ризику, ризиковане вкладення капіталу, робота зі зниження величини ризику, страхування ризиків, економічні відносини і зв'язки між підприємцями.

До основних функцій суб'єкта управління належать:

1. Прогнозування – це здатність передбачати певну подію. Прогнозування вимагає від менеджера певного відчуття ринкового механізму та інтуїції, а також уміння знаходити гнучкі швидкі рішення.

2. Організація в управлінні ризиками – це об'єднання осіб, що спільно реалізують програму ризикованого вкладення капіталу на основі певних правил і процедур (створення органів керування, установа зв'язку між управлінськими підрозділами, розробка норм, нормативів, методик тощо).

3. Регулювання – це певний механізм впливу на об'єкт управління для досягнення стійкості цього об'єкта в ситуації непевності й ризику.

4. Координація – це дії, що дозволяють узгодити роботу всієї системи управління ризиком, апарату управління і фахівців.

5. Стимулювання в ризику-менеджменті – це спонукання фахівців до зацікавленості у результаті своєї роботи.

6. Контроль – це збирання інформації щодо ступеня виконання накресленої програми управління ризиком, прибутковості ризикованих вкладень капіталу, співвідношення прибутку й ризику. Кінцевий етап контролю – аналіз результатів заходів щодо зниження ступеня ризику.

Процес управління, тобто процес впливу суб'єкта на об'єкт управління, може здійснюватися тільки за умови обігу певної інформації між керівною і керованою підсистемами. Процес управління, незалежно від його конкретного змісту, завжди припускає отримання, передачу, переробку й використання інформації. Водночас отримання надійної і достатньої інформації виконує основну функцію, оскільки воно дозволяє підприємцю прийняти конкретне рішення стосовно дій в умовах ризику.

Інформаційне забезпечення функціонування ризику-менеджменту складається з різного виду інформації: статистичної, економічної, комерційної, фінансової тощо.

Основні принципи ризик-менеджменту:

1. Не можна ризикувати більше, ніж це може дозволити власний капітал.

2. Потрібно думати про наслідки ризику.

3. Не можна ризикувати великим заради малого.

4. Позитивне рішення приймається лише у разі відсутності вагань.

5. У разі наявності вагань приймається негативне рішення.

6. Не можна думати, що завжди існує тільки одне рішення. Можливе існування інших.

Реалізація першого правила означає, що перш ніж прийняти рішення щодо ризикованого вкладення капіталу, підприємець повинен:

– визначити максимально можливі розміри збитків, пов'язаних із певним ризиком;

– порівняти його з усіма власними фінансовими ресурсами і вкладеним капіталом, щоб визначити, чи не призведе втрата капіталу до банкрутства цього підприємства.

Обсяг збитку від укладення капіталу може дорівнювати обсягу цього капіталу, бути меншим чи більшим за нього.

Співвідношення максимально припустимого обсягу збитків та обсягу власних фінансових ресурсів інвестора становить ступінь ризику, який веде до банкрутства. Він вимірюється за допомогою коефіцієнта ризику (*див. джерело*).

Досвід підтверджує, що оптимальний коефіцієнт ризику складає 0,3, а критичний (перевищення якого призводить до банкрутства) – 0,7.

Після побудови комплексного показника ризику визначають зв'язок між факторами шляхом застосування методу факторного аналізу.

Реалізація аналізу ризику за цим методом потребує, щоб підприємець, знаючи максимально допустиму величину збитку, визначив, до чого вона може призвести, і якою є вірогідність ризику. Прийнявши рішення відмовитися від ризику (тобто від дії, яка зумовлює ризик), прийняття ризику під свою відповідальність або передачі відповідальності за нього іншій особі.

Реалізація третього варіанту особливо чітко простежується під час передачі ризику, тобто під час страхування. У цьому випадку підприємець повинен вибрати сприйнятливий для нього співвідношення між страховим внеском та страховою сумою.

Ризик не повинен бути здійснений, тобто інвестор не має приймати ризик, якщо розмір збитку достатньо великий у порівнянні з економією на страховому внеску.

Реалізація інших правил означає, що в ситуації, для якої є тільки одне рішення (позитивне чи негативне), потрібно спочатку спробувати знайти інші рішення, які, можливо, дійсно існують. Якщо аналіз зазначає, що інших рішень немає, то потрібно приймати негативне рішення.

Організацію ризику-менеджменту можна розглядати як єдину технологію процесу управління ризиком (рис. 4.1; *див. джерело*).

Перший крок організації управління ризиками – визначення мети ризику й мети ризикованих вкладень капіталу. Мета ризику – це результат, який необхідно одержати. Ним може бути виграш, прибуток, дохід тощо. Мета ризикованих вкладень капіталу – одержання максимального прибутку.

Другий крок – одержання інформації стосовно навколишнього оточення, яка необхідна для прийняття рішення. Адже на кожному кроці підприємця підстерігають ситуації, що можуть загрожувати людям, майну, фінансовим

результатам господарської діяльності. Тому підприємцю для прийняття рішень важливо знати ступінь ризику, що відповідає дійсності. На основі аналізу такої інформації і з урахуванням міри ризику можна правильно визначити ймовірність настання ризикованої події, знайти ступінь ризику й оцінити його вартість.

Під вартістю ризику треба розуміти фактичні збитки підприємця, витрати на зниження величини цих збитків або витрати на відшкодування таких збитків і їх наслідків.

Третій крок – на основі наявності інформації стосовно навколишнього середовища, імовірність, ступінь і величину ризику розробляється різні варіанти ризикованого вкладення капіталу і проводиться оцінка їхньої оптимальності шляхом зіставлення очікуваного прибутку й величини ризику.

Четвертий крок – дії, що дозволяють правильно обрати стратегію і прийоми керування ризиком, а також способи зниження ступеня ризику. У цьому разі головну функцію виконує фінансовий менеджер з його психологічними якостями і схильністю до ризику.

П'ятий крок – розробка програми зі зниження ризику. На цьому етапі необхідно враховувати, що прийняття рішень в умовах ризику – це психологічний процес. Тому разом із математичною обґрунтованістю рішень варто враховувати психологічні властивості людини: агресивність, нерішучість, сумніви, самостійність та ін. Адже зрозуміло, що та сама ризикована ситуація сприймається різними людьми по-різному.

Отже, оцінка ризику й вибір фінансового рішення багато в чому залежить від людини, що приймає рішення (наприклад, керівники консервативного типу, які не схильні до інновацій, не впевнені у своїй інтуїції й у своєму професіоналізмі, не впевнені у своїх працівниках, зазвичай намагаються уникати ризику).

Шостий крок – організація заходів щодо виконання накресленої програми дії. Тобто визначення заходів, обсягів і джерел фінансування цих робіт, конкретних виконавців, термінів виконання тощо.

Сьомий крок – контроль виконання накресленої програми, аналіз і оцінка результатів виконання обраного варіанта ризикованого рішення. Для цього створюються органи керування ризиком на певному господарському суб'єкті.

Органом керування ризиком може бути фінансовий менеджер, менеджер із ризиків, відповідний апарат керування: сектор страхових операцій, сектор венчурних інвестицій, відділ ризикованих вкладень капіталу тощо.

Наприклад, відділ ризикованих вкладень капіталу може здійснювати такі функції:

- проведення венчурних і портфельних інвестицій, тобто ризикованих вкладень капіталів відповідно до чинного законодавства;
- розробка програми ризикованої інвестиційної діяльності;
- збір, обробка, аналіз і збереження інформації щодо навколишнього оточення;
- визначення ступеня і вартості ризиків, стратегії і прийомів керування ризиком;
- розробка програми ризикованих рішень і організація її виконання, включаючи контроль й аналіз результатів;
- здійснення страхової діяльності, створення договорів страхування і перестраховування, проведення страхових і перестраховальних операцій, розрахунку зі страхування;
- розробка умов страхування і перестраховування, встановлення розмірів тарифних ставок страхових операцій;
- видача гарантії з дорученням вітчизняних та іноземних страхових компаній, відшкодування збитків за їхній рахунок, доручення іншим особам виконання аналогічних функцій за кордоном;
- ведення відповідної бухгалтерської, статистичної й оперативної звітності з ризикованих вкладень капіталу.

Джерело: Писаревський І.М., Стешенко О.Д. Ризик-менеджмент у туризмі: навч. посіб. – Харків:ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2017. – 128 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/3592aa041c53474f9563d74f3cc2394c.pdf>

Запитання і завдання:

1. Висвітліть сутність ризик-менеджменту.
2. Охарактеризуйте підсистеми ризик-менеджменту.
3. Що належать до основних функцій суб'єкта управління?
4. Назвіть основні принципи ризик-менеджменту.
5. Що таке «коефіцієнт ризику»?
6. Висвітліть організацію ризику-менеджменту як єдину технологію процесу управління ризиком.
7. Хто може бути «органом керування ризиком»?

2.11. Стратегія та особливості ризик-менеджменту в індустрії туризму

Стратегія ризик-менеджменту – це мистецтво управління ризиками в невизначеній господарській ситуації, яке ґрунтується на прогнозуванні ризику та засобів його зменшення.

Ця стратегія охоплює правила, на яких спираються під час прийняття пошукових рішень та способів вибору варіанта рішення.

На рисунку 4.2 (*див. джерело*) наведена схема логічного процесу аналізу ризику під час прийняття управлінських рішень.

Аналіз ризику доцільно проводити у такій послідовності:

- а) визначення внутрішніх та зовнішніх чинників, що збільшують ступінь певного різновиду ризику;
- б) аналіз виявлених чинників;
- в) оцінювання певного різновиду ризику за двома підходами:
 - визначення фінансової доцільності (ліквідності);
 - визначення економічної доцільності (ефективності вкладених заходів);
- г) встановлення допустимого ступеня ризику; д) аналіз окремих операцій щодо обраного ступеня ризику;
- е) розробка заходів щодо зниження ступеня ризику.

У стратегії ризик-менеджменту застосовуються такі правила:

- максимальність виграшу;
- оптимальна вірогідність результату;
- оптимальне коливання результату;
- оптимальне поєднання виграшу з величиною ризику.

Сутність першого правила полягає в тому, що з можливих варіантів ризикових вкладень капіталу обирається той, який дає найбільшу ефективність результату у разі мінімального чи сприйнятливого для інвестора ризику.

Згідно з іншим правилом, з можливих рішень обирається те, у разі якого вірогідність результату є прийнятною для інвестора.

Правило третє полягає в тому, що з можливих рішень обирається те, за яким вірогідність виграшу або програшу для того самого ризикового вкладення капіталу має найменший розрив.

Четверте правило полягає в тому, що менеджер оцінює очікування величини виграшу та ризику і приймає рішення щодо вкладення капіталу в те підприємство, яке дозволяє отримати очікуваний виграш та водночас уникнути великого ризику.

Основне завдання стратегії управління ризиками – всебічно, системно й комплексно оцінити ризики підприємств на основі комплексного показника ризику.

Алгоритм запропонованої методики подано на рисунку 4.3, який ілюструє, що методика має три взаємопов'язані стадії: підготовчу, стадію розрахунку комплексного показника ризику підприємства і стадію аналізу отриманих результатів.

На першому етапі підготовчої стадії складається перелік можливих ризиків із урахуванням різних сфер діяльності підприємства.

На другому етапі підготовчої стадії експертам пропонується з поданих в анкеті ризикотворчих факторів виділити найістотніші. Експертне оцінювання доцільно здійснювати методом парних порівнянь із математичною обробкою суб'єктивних оцінок фахівців щодо впливу кожного фактору ризику на кінцевий результат діяльності підприємства.

На третьому етапі підготовчої стадії визначаються джерела, що мають бути інформаційною базою для проведення дослідження.

На першому етапі другої стадії (визначення комплексного показника ризику) визначається низка показників, що характеризують ризики підприємств, а також порядок їхнього розрахунку. Це узагальнені показники, які доповнюються деталізованими.

На другому етапі визначаються нормативні значення за зонами ризику. Найчастіше пропонується розподіл на безризикову зону, припустиму, критичну й катастрофічну. Це найважливіший етап, оскільки саме від правильності встановлення нормативних значень показників залежить значення комплексного показника ризику.

На третьому етапі необхідно створити бальну систему, що дасть змогу привести значення різних показників до порівняльного вигляду. Якщо значення показника відповідає нормативному рівню безризикової зони, йому можна поставити три бали, у припустимій зоні – два бали, у критичній зоні – один бал, якщо значення показника знаходиться в катастрофічній зоні – нуль балів.

На четвертому етапі враховується значущість впливу кожного показника на комплексний показник ризику. Тобто або вводяться вагові коефіцієнти, що збільшують значення найважливіших показників, або подають найважливіші показники у деталізованому вигляді.

Наприклад, такий важливий показник, як показник ліквідності, можна виразити показниками поточної, швидкої й абсолютної ліквідності.

Отже, такий елемент, як ліквідність під час розрахунку комплексного показника врахований тричі, і вводити ваговий коефіцієнт для підвищення його значущості вже немає потреби.

На п'ятому етапі варто зважати на динаміку розглянутих показників за аналізованими періодами. Це можна зробити за допомогою коригувань бальних оцінок. Зокрема, у разі поліпшення (або погіршення) показника у порочному періоді щодо попереднього можна підвищити (знижити) бальну оцінку, наприклад на 0,5 бала.

Фрагмент побудови аналітичної таблиці для розрахунку комплексного показника ризику з використанням показників ліквідності, їхніх нормативних значень і бальної шкали з урахуванням ознаки динаміки поданий у таблиці 3.1. (*див. джерело*)

На шостому етапі відбувається підсумовування бальних оцінок усіх показників і розрахунок їхнього середнього значення (комплексний показник ризику) за формулою (*див. джерело*)

На сьомому (кінцевому) етапі другої стадії методики оформлюється графічна складова дослідження на основі отриманих значень комплексного показника досліджуваних підприємств у розрізі прийнятих зон ризику. Величину бальної оцінки можна прийняти за центральне значення інтервалу.

Тобто, якщо величина припустимого ризику оцінюється в 2 бали, то:

- зону припустимого його рівня можна прийняти в інтервалі КПР (1,5; 2,5];
- зону критичного ризику (із центром 1) – КПР (0,5; 1,5];
- безризикову зону й зону катастрофічного ризику відповідно в інтервалах КПР $(-\infty; 0,5]$ і КПР $(2,5; \infty)$.

Третя стадія методики присвячена аналізу отриманих результатів. Необхідно простежити залежність між стадіями комплексного показника й напрямками діяльності підприємств і форм власності, побудувати рейтинг розглянутих підприємств, розрахувати запас міцності тощо.

Отриманий результат після проведення повного циклу аналізу за цією методикою може стати основою для прийняття рішень у ризик-менеджменті.

Отже, стратегія ризик-менеджменту – це мистецтво управління ризиком у невизначеній господарській ситуації, засноване на прогнозуванні ризику і прийомів його зниження.

Стратегія ризик-менеджменту містить правила, на основі яких приймаються ризикові рішення і способи вибору варіанта рішення.

Ризик-менеджмент при єдиній методиці має галузеві особливості, які виражаються в застосуванні специфічних методів ідентифікації, оцінки та управління ризиками.

Основна особливість системи управління ризиками туристичних послуг полягає в тому, що продуктом праці підприємств індустрії туризму є послуга.

Послуга є кінцевим продуктом стадії виробництва й має низку специфічних рис: нематеріальність, невідчутність, невіддільність від процесу виробництва, неможливість зберігання і транспортування, яскраво виражений індивідуальний характер, необхідність особистого контакту споживача, мінливість і складність.

Підприємствам, що надають туристичні послуги, властивий вплив відкладеного попиту на кінцевий продукт унаслідок його вимушеного характеру. Це вимагає використання специфічних методів реклами, оскільки традиційні методи не завжди ефективні.

Ще одна особливість пов'язана з організаційною структурою туристичних підприємств, яка впливає на ризики й методи управління ними: організації туристичних послуг функціонують здебільшого у межах малого підприємництва, стикаючись при цьому зі значними труднощами, проблемами з отриманням кредитів і пошуком площ, нестачею кваліфікованих кадрів, підвищеним рівнем ризиків різного виду.

Особливістю фінансового забезпечення управління ризиками в сфері туристичних послуг є те, що основна частина виручки від реалізації послуг надходить у готівково-грошовій формі. Отже, необхідне правильне ведення касового господарства, контроль надходження і витрачання грошових коштів, своєчасне складання та надання звітності.

Для організації, яка надає туристичні послуги, прийом замовлення на надання послуги не може розглядатися як буденна, незначна операція. У разі виявлення клієнтом бажання отримати певну послугу, підприємство, що надає послуги, зобов'язане їх надати. Це кінцевий етап роботи цієї організації із залучення клієнта й початковий етап діяльності з надання послуг. Тому у разі неухважного або некомпетентного ставлення до клієнта сервісна організація зазнає значних втрат, витративши кошти даремно на рекламну компанію і маркетингові дослідження із залучення клієнтів. Технологічний процес діяльності з надання туристичних послуг залишиться занедбаним.

Важливою складовою частиною організації діяльності цієї галузі є створення спеціальної програми з контролю і виявлення нових ризиків. Таку програму має планувати відділ управління ризиком або ризик-менеджер. Однак в організаціях сфери послуг майже не зустрічаються спеціально створені служби з управління ризиками й не передбачено відповідних посад.

У сучасних умовах господарювання виробники туристичних послуг, їхні продавці та покупці, діючи в умовах конкуренції самостійно, повинні систематизувати організацію управління ризиками так, щоб згодом,

застосувавши управлінські рішення, можна було б зменшити прибуток, уникнувши банкрутства.

Керівництво туристської компанії повинне продемонструвати із самого початку, що розвиток – це не просто данина поваги до надій, що підлягають обговоренню на щорічних зустрічах, але й основне завдання об'єднання. Це означає формування цілей розвитку за кожним розділом діяльності компанії, необхідних результатів і відмовлення від рішення пересічних проблем. Майже без винятку управлінські ланки могутніх туристських об'єднань світу дотримуються цієї тактики. Це відображається в їхніх рішеннях, компенсаційних зусиллях, визначеннях із перебування фінансових ресурсів, а також у їхній оцінці придатності дочірніх компаній і структурних ланок управління.

Декілька років назад туристські компанії і готельні ланцюги Таїланду вирішили подвоїти продаж і прибуток від реалізації туристських пропозицій. Для забезпечення цієї задачі менеджери готельних ланцюгів і туристських компаній дійшли висновку, що вони мають у кілька разів збільшити число продажів протягом п'ятилітнього періоду і збільшити прибуток від туризму з країн СНД на 12 відсотків щорічно (традиційно – 5 відсотків). Тому туристські фірми цілком реорганізували свої зусилля з нової продукції і ввели в обіг програму прискореної автоматизації бронювання і продажів турів у країнах СНД. Ці заходи стали приносити віддачу, а управління готельним і туристським бізнесом стало на шлях формування п'ятилітньої програми.

Ділова стратегія повинна змінюватися і, за потреби, змінюватися швидко з урахуванням виникаючих економічних обставин і змін у туристському обігу. На ранній стадії розробки продукту (на стадії концепції і введення нововведення) може бути важливим момент рішення.

На другій стадії вмілий маркетинг і ефективний контроль за мережею збуту стають важливішими елементами.

На кінцевій стадії контроль за поточними витратами стає життєво необхідним. Компанія повинна бути впевненою, що на кожній стадії розвитку ніщо не виходить за її конкретні рамки. Однак своєчасне усвідомлення необхідності змін у початій стратегії є істотним у підтримці туристського звертання.

Фінансове майбутнє підприємців у цих умовах є непередбачуваним і мало прогнозованим. Однак ризиками можна керувати, використовуючи різноманітні заходи, що дозволяють певною мірою прогнозувати настання

ризикової події і вчасно вживати заходів щодо зниження ступеня ризиків або зменшення спричинених ними втрат.

Мета прогнозування ризиків у сфері туристичних послуг полягає у визначенні їхнього впливу на розвиток економіки у сфері туризму, у виділенні неблагополучних територій та факторів, що становлять соціальну, економічну, фізичну і психологічну загрозу.

Така мета прогнозу має виражене практичне значення в системі управління ризиками, оскільки дозволяє розробляти механізм компенсаторних заходів, спрямованих на пом'якшення або усунення несприятливого впливу на здоров'я туристів природних і соціальних факторів. Завдання прогнозування туристських ризиків все частіше стають невід'ємною частиною регіональних цільових комплексних програм розвитку туризму.

Методи прогнозування ступеня впливу факторів, що лімітують у системі управління ризиками, об'єднані в три основні групи:

- екстраполяції;
- експертизи;
- моделювання.

Найефективнішими з них є методи прогнозного моделювання. Моделі туристської безпеки надзвичайно складні через значне число змінних в економічній системі і природно-соціальному середовищі. Моделювання в системі управління ризиками в сфері туристичних послуг підрозділяється на математичне, картографічне, математико-картографічне і графічне.

Із перерахованих різновидів моделювання в практичному застосуванні переважають математичні та картографічні моделі.

Джерело: Писаревський І.М., Стешенко О.Д. Ризик-менеджмент у туризмі: навч. посіб. – Харків: ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2017. – 128 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/3592aa041c53474f9563d74f3cc2394c.pdf>

Запитання і завдання:

1. У чому сутність стратегії ризик-менеджменту?
2. В якій послідовності доцільно проводити аналіз ризику?
3. Назвіть правила, які застосовуються в стратегії ризик-менеджменту.
4. У чому полягає основне завдання стратегії управління ризиками?
5. Назвіть основну особливість системи управління ризиками туристичних послуг.

6. Що є особливістю фінансового забезпечення управління ризиками в сфері туристських послуг?

7. Назвіть методи прогнозування ступеня впливу факторів, що лімітують у системі управління ризиками.

2.12. Валютні ризики в індустрії туризму

Сучасна ринкова економіка характеризується невизначеністю, обумовленою посиленням глобальної конкуренції, зростанням свободи торгівлі та інвестицій у світовому масштабі, постійно зростаючими очікуваннями споживачів продукції та послуг, а також складними фінансовими інструментами. Перманентно зростаюча невизначеність у світовій економіці є потужним генератором валютних ризиків, які стосуються всіх без винятку організацій.

Перед підприємствами індустрії туризму, які є учасниками цих процесів, виникає низка актуальних завдань щодо ефективної організації їхньої зовнішньо-економічної діяльності. Першочерговим завданням є управління валютними ризиками, оскільки валютні ризики безпосередньо пов'язані з ефективністю та рентабельністю підприємств, особливо в умовах низького рівня розвитку туристичної інфраструктури, що позначається на конкурентоспроможності й якості наданих туристичних послуг в Україні.

Багато туристичних фірм, спираючись на різні теорії фінансового менеджменту, намагаються управляти валютними ризиками, інакше кажучи, хеджують себе від коливань валютних курсів.

Хеджування припускає, що підприємство займає таку позицію стосовно ризику, яка дозволяє елімінувати вплив змін курсу валюти на вартість контракту й визначати майбутні фінансові потоки.

Отже, хеджування захищає власника активів і зобов'язань в іноземній валюті від збитків.

Ринковою вартістю підприємства, відповідно до фінансової теорії, є чиста вартість усіх майбутніх фінансових потоків. Очікуваний фінансовий потік, з огляду на невизначеність майбутнього, не можна спрогнозувати з цілковитою ймовірністю. Якщо передбачувана вартість фінансових потоків залежить від зміни валютного курсу, то компанія, яка займається хеджуванням, скорочує коливання їхньої майбутньої вартості.

На сьогодні важливо не тільки, щоб підприємство мало виробниче зростання, а й уміло управляти вільними на поточний момент коштами, могло вчасно передбачати валютні ризики та правильно їх хеджувати.

Проблема валютного ризику в економічній теорії та практиці вперше виникла наприкінці 70-х рр. XX ст. після підписання країнами-членами Міжнародного валютного фонду Ямайської угоди (Кінгстон, Ямайка, 1976 р.).

Одним із основних принципів цієї угоди було введення режиму вільного курсоутворення на базі «плаваючих» валютних курсів – флоатинг.

Найбільшої гостроти ця проблема набула у 80–90-х рр. XX ст. і залишається актуальною надалі. Це пов'язано, насамперед, зі стрімким зростанням обсягів міжнародних торговельних і фінансових операцій, не прогнозованими коливаннями валютних курсів, зростанням обсягів валютних спекуляцій, що спричиняє різке збільшення залежності кінцевих фінансових результатів діяльності підприємств і фінансово-кредитних установ від валютного ризику.

Проведене дослідження дозволило визначити валютний ризик як імовірність грошових втрат або недоодержання прибутку суб'єктами валютного ринку у порівнянні із запланованими значеннями внаслідок несприятливої зміни значення валютного курсу. З суто економічного погляду, такий ризик є наслідком незбалансованості активів і пасивів щодо кожної з валют за термінами і сумами.

В основі валютного ризику лежить зміна реальної вартості грошових зобов'язань у визначений період. До того ж валютному ризику підвладні обидві сторони – учасники угоди.

Валютний ризик стосовно туристичних підприємств, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, можна визначити як грошове вираження імовірності виникнення збитків чи недоотримання прибутку внаслідок недооцінених чи невірно оцінених суб'єктами управління безпосереднього впливу змін обмінного курсу на конкурентоздатність туристичних послуг рентабельність самого туристичного підприємства. До того ж рівень та вигляд валютного ризику для підприємств індустрії туризму залежить від географії здійснюваного туроперейтингу. Якщо для в'їзного та виїзного туризму характерний більший ступінь як операційного валютного ризику, так і економічного валютного ризику, то внутрішньому туризму притаманний тільки економічний валютний ризик.

Класифікація валютного ризику наведена на рисунку 5.1. (*див. джерело*)

Операційний ризик пов'язаний із торговими операціями, а також із грошовими угодами з фінансового інвестування та дивідендних платежів. Цей ризик може виникати під час підписання угод зі здійснення платежів або з отримання коштів в іноземній валюті в майбутньому.

Трансляційний (бухгалтерський) ризик пов'язаний із переоцінюванням активів і пасивів та прибутків закордонних філій у національну валюту, а також може виникати під час експорту чи імпорту інвестицій. Він впливає на показники балансу, що відображають звіт щодо одержаних прибутків та збитків після перерахунків сум інвестицій у національну грошову одиницю. Врахувати трансляційний ризик можна під час складання бухгалтерської та фінансової звітності. На відміну від операційного, трансляційний ризик не пов'язаний із грошовими потоками чи розмірами сплачуваних сум.

Економічний валютний ризик пов'язаний із можливістю втрати доходів за майбутніми контрактами через зміну загального економічного стану як країн-партнерів, так і країни, де розташована компанія. Насамперед, він обумовлений необхідністю здійснення постійних розрахунків за експортними та імпортними операціями, інтенсивність яких, у свою чергу, може залежати від коливань валютних курсів.

Економічний валютний ризик підрозділяють на два різновиди:

– прямий, коли передбачається зменшення прибутку за майбутніми операціями внаслідок зниження обмінного курсу валют;

– опосередкований (побічний), що пов'язаний з утратою певної частини конкурентоздатності вітчизняних товаровиробників порівняно з іноземними.

Потаємні (приховані) валютні ризики на перший погляд непомітні й можуть бути продемонстровані за допомогою наступного прикладу: постачальник на внутрішньому ринку може використати імпортні ресурси та підприємства, які користуються послугами такого постачальника, який опосередковано схильний до ризику, оскільки підвищення вартості його витрат унаслідок знецінення національної валюти змусило підняти ціну.

Управління валютним ризиком передбачає проведення його детального аналізу, оцінку можливих наслідків та вибір відповідних методів страхування.

У світовій практиці управління валютними ризиками за допомогою використання фінансових інструментів називають хеджуванням (hedging). Хеджування зменшує валютний ризик, однак це не означає збільшення вартості чи зростання рентабельності компанії. Тому приймати рішення щодо хеджування валютних ризиків потрібно тільки в межах загальної стратегії управління ризиками, зважаючи на ступінь участі підприємства в міжнародній торгівлі.

Ефективне управління валютними ризиками на підприємстві індустрії туризму засноване на особливих правилах поведінки, стратегіях і програмах, обумовлює його динамічну фінансову рівновагу, соціально-економічне

зростання і розвиток. Для цього створюється система управління валютними ризиками, яка повинна бути, з одного боку, заснована на певній інституційній базі, яка характеризується особливою архітектонікою. Однак сучасна розмитість інституційних меж ринку трансформаційної економіки України призводить до наростання невизначеності і зростання трансакційних витрат, значно знижуючи ефективність підприємств індустрії туризму.

іншого боку, формування тільки макроекономічних та інституційних передумов для ефективного управління валютними ризиками є очевидно недостатнім. На підприємстві необхідний особливий фінансовий ризик-менеджмент, заснований на інтегрованому підході, що враховує цільову функцію підприємства, у такий спосіб забезпечуючи зниження рівня валютних ризиків до оптимального.

Валютний ризик повинен бути ідентифікований та оцінений, необхідно визначити ступінь його впливу на фінансові результати діяльності компанії. Тільки після цього можна з'ясувати питання про те, чи необхідно страхувати компанію від негативних впливів коливань курсів і яким способом це потрібно зробити (рис. 5.2).

Практика міжнародних економічних відносин виробила наступні підходи до вибору стратегії захисту від валютних ризиків:

- приймається рішення щодо необхідності спеціальних засобів страхування валютних ризиків;
- виділяється частина зовнішньоторговельного контракту або кредитної угоди, яка буде страхуватися;
- обирається певний засіб і метод страхування ризиків.

Вдосконалення механізму управління валютними ризиками на підприємстві індустрії туризму з урахуванням зазначених критеріїв передбачає використання сучасних методів діагностики та управління економічними ризиками.

Ризик-менеджеру такого підприємства необхідно володіти різними методиками аналізу й виявлення ризиків різного роду для того, щоб проаналізувати ступінь кореляції валютного ризику з іншими економічними ризиками, спрогнозувати їхній розвиток, ранжувати ризики за різними аспектами й виробляти рекомендації з захисту від них.

Існують такі засоби страхування ризиків:

- одностороння дія одного з партнерів;
- операції страхування компанії, банківські та урядові гарантії;
- взаємна домовленість учасників угоди.

На вибір певного методу страхування ризику впливають такі чинники:

- 1) особливості економічних і політичних відносин з іншою стороною (контрагентом);
- 2) конкурентоспроможність продукції;
- 3) платоспроможність контрагента угоди;
- 4) валютні й кредитно-фінансові обмеження, що діють у цій країні;
- 5) термін покриття ризику;
- 6) наявність документальних умов здійснення угод;
- 7) перспективи зменшення валютного курсу й відсоткових ставок на ринку. Методологія вибору стратегії хеджування валютного ризику має таку послідовність дій:

1. Оцінка характеру валютного ризику, під час якої головна увага концентрується на розгляді трансляційних й операційних ризиків, оскільки економічний валютний ризик важко піддається вимірюванню.

2. Оцінка масштабів ризику, тобто визначення можливих збитків у разі настання ризикового випадку.

3. Визначення періоду ризику з розподілом на коротко- та середньострокові – тривалістю до п'яти років, а також довгострокові – понад п'яти років.

4. Встановлення ступеня визначеності ризику.

У практиці діяльності підприємств індустрії туризму використовуються наступні методи страхування валютних ризиків:

- захисні застереження;
- валютні опціони;
- ф'ючерсні валютні угоди;
- валютні ф'ючерси;
- міжбанківські операції СВОП.

Захисні застереження – це умова у контракті щодо мінімізації валютного ризику.

Існує три основні різновиди захисних застережень:

1. **Золоте застереження.** Засноване на фіксації золотого вмісту валюти платежу на дату укладання контракту й перерахунку суми платежу пропорційно зміні золотого вмісту на дату виконання контракту. Розрізняють прямі й побічні золоті застереження. У разі прямого – сума зобов'язання дорівнює ваговій кількості золота. У разі побічного – сума зобов'язання перераховується пропорційно зміні золотого вмісту валюти платежу (застосовувалась до 1976 р.).

2. **Валютне захисне застереження.** Це умова в міжнародному контракті, яка передбачає перегляд суми валюти платежу з метою страхування

валютного ризику експортера або кредитора. До того ж останні зацікавлені в тому, щоб як цінова обиралась найстійкіша валюта або та, підвищення курсу якої прогнозується (застосовувалась до 1983 р.).

3. Багатовалютне захисне застереження. Це умова в міжнародному контракті, яка передбачає перегляд суми платежу пропорційно зміні курсу кошика валют заздалегідь обраних за згодою сторін.

Існує декілька різновидів валютних кошиків:

- симетричний кошик – валюти в ньому вказані однаковою питомою вагою;
- асиметричний кошик – різна питома вага валют;
- стандартний кошик – валюти зафіксовані на певний період застосування валютної одиниці як валютного застереження;
- регулюючий кошик – валюти змінюються залежно від ринкових чинників.

Перевага багатовалютного застереження над двома іншими полягає в наступному:

а) валютний кошик як метод виміру середньозваженого курсу валют знижує ризик різкої зміни суми платежу;

б) валютне застереження найбільше відповідає інтересам контрагентів угоди з позиції валютного ризику, оскільки воно включає валюти різної стабільності.

Недоліки багатовалютного застереження такі:

а) складність формулювання в контракті залежно від способу розрахунку курсових втрат, неточність якої призводить до різного трактування сторонами умов застереження;

б) складність вибору базисного кошика валют.

Валютний опціон – це угода між покупцем опціону і продавцем валют, яка надає право покупцю опціону купувати або продавати за певним курсом суму валюти впродовж обумовленого часу за винагороду, сплачувану продавцем. Валютні опціони застосовують, якщо покупець опціону прагне застрахувати себе від втрат, пов'язаних із валютним ризиком.

Розрізняють два різновиди опціону:

– опціон КОЛЛ дає право його власнику купити валюту за ціною угоди, тобто на період укладання контракту;

– опціон ПУТ надає право його власнику продати валюту за ціною угоди.

Форвардні угоди зазвичай є найчастіше застосовуваним методом хеджування (у зв'язку з чим іноді під хеджуванням розуміють тільки форвардні операції зі страхування валютних ризиків), що має на меті

уникнення ризиків, пов'язаних із операціями купівлі-продажу іноземної валюти й передбачає її постачання в строки понад два дні. Найчастіше строками для такого типу угод є один-три або шість місяців (однак, як уже зазначалося, терміни таких угод можуть сягати кількох років).

Форвардні валютні угоди – це продаж-купівля певної суми валюти з інтервалом у часі між укладанням і виконанням угоди за курсом дня укладання угоди. Виконуються поза біржею. Сторонами у разі угоди є банки й промислово-торговельні компанії.

Валютний ф'ючерс – це термінова угода на біржі, що становить купівлю-продаж певної валюти за фіксованим на момент угоди курсом виконання через певний термін.

Відмінністю валютних ф'ючерсів від форвардних операцій є:

- 1) ф'ючерси допускають торгівлю тільки стандартними контрактами;
- 2) обов'язковою умовою ф'ючерса є гарантійний депозит;
- 3) розрахунки між контрагентами здійснюються через клірингову палату при валютній біржі, яка виконує функцію посередника між сторонами й, водночас, гарантом угоди.

Перевагою ф'ючерсу є його висока ліквідність і постійне котирування на валютній біржі.

СВОП – це операція, яка поєднує готівкову купівлю-продаж з одночасним укладанням контругоди на певний період.

Валютна операція СВОП – це купівля іноземної валюти на угодах СПОТ в обмін на вітчизняну валюту з подальшим викупом.

Угоди СВОП зручні для банків тому, що не створюють валютних ризиків, об'єми вимог і зобов'язань банку в іноземній валюті збігаються. Цілі проведення міжбанківських операцій СВОП:

- 1) придбання необхідної валюти для міжнародних розрахунків;
- 2) здійснення політики диверсифікації валютних ризиків;
- 3) підтримка певних залишків на поточних рахунках;
- 4) задоволення потреб клієнтів в іноземній валюті.

До операцій СВОП на фінансових ринках близькі за змістом операції РЕПО, які засновані на згоді учасників угоди стосовно зворотного викупу цінних паперів. Згода передбачає, що одна сторона продає іншій пакет цінних паперів певного розміру з зобов'язанням викупити їх за ціною, обумовленою заздалегідь.

Отже, викладене вище можна узагальнити завдяки методиці вибору стратегії управління валютними ризиками.

На рисунку 5.3 (*див. джерело*) наведена діаграма прийняття рішень під час хеджування валютного ризику. Ця діаграма вказує шляхи зменшення валютного ризику завдяки хеджуванню і не розглядає засоби збільшення ризику з метою спекуляції. Це не є нормативною поведінкою менеджера, а підказка можливих стадій у прийнятті рішень.

Будь-яка комерційна компанія може застосовувати зазначені методи страхування валютних ризиків у повсякденній практиці своєї фінансової діяльності, пов'язаної з управлінням власними валютними ресурсами. Власне тому є доцільним використання адекватного інструментарію ризикології та побудова математичних моделей.

Поетапно відповідна робота може будуватись так:

- визначити всі типи валютних ризиків, з якими може стикатися компанія (або банк);

- оцінити можливі обсяги збитків (зважаючи на прогнози динаміки валютних курсів) для прийняття рішення щодо доцільності витрат на хеджування;

- розглянути можливість ухилення від валютного ризику в найпростіші способи або укладанням зустрічного контракту на продаж (купівлю) деяких товарів за ту саму валюту;

- якщо все-таки у складніших формах хеджування потрібно визначити, чи доцільно стовідсотково забезпечувати страхування можливого ризику, чи можна обмежитися страхуванням певної їхньої частини;

- вибрати найприйнятніше в цьому разі хеджування та визначити дату або певні події на валютному ринку, з моменту настання яких операція хеджування має бути здійснена.

Управління валютним ризиком передбачає визначення його ступеня, оцінку можливих наслідків та вибір методів страхування.

Першочерговий етап у визначенні ступені валютного ризику полягає у його ретельному аналізі й оцінці можливих збитків та інших наслідків, оскільки від цього залежить вибір певного методу захисту.

Джерело: Писаревський І.М., Стешенко О.Д. Ризик-менеджмент у туризмі: навч. посіб. – Харків:ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2017. – 128 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/3592aa041c53474f9563d74f3cc2394c.pdf>

Запитання і завдання:

1. Що таке валютний курс? Поясніть основні причини виникнення валютного ризику.
2. Дайте визначення валютного ризику. Поясніть його сутність.
3. Назвіть способи управління валютним ризиком.
4. У чому полягає сутність хеджування?
5. Назвіть різновид ризику за наступним прикладом і дайте його характеристику: німецька компанія має філію в Україні, тобто у неї є активи, вартість яких виражена в євро. Знецінювання гривні стосовно євро призводить до зменшення балансової вартості активів філії, оскільки балансовий звіт материнської компанії буде виражено в євро.
6. Назвіть й охарактеризуйте різновид валютного ризику відповідно до прикладу: імпортеру виписується рахунок-фактура в національній валюті. Через деякий час він виявляє, що ціни змінюються його закордонним постачальником відповідно до змін обмінного курсу з метою забезпечення стабільності цін валюті країни-постачальника.
7. Чи вноситься пряме валютне застереження у текст зовнішньоторговельного контракту, де валюта ціни дорівнює сумі валютою платежу?
8. У яких випадках доцільно й можливо застосовувати страхування валютного ризику?
9. Дайте визначення поняттю «валютний кошик». Наведіть приклади використання його для зниження ступеня валютного ризику.
10. Структура «валютного кошика»: сутність, властивості.
11. Норма прибутку валюти, «валютного кошика»: її сутність, обчислення.
12. У чому полягає сутність таких фінансових інструментів, як опціони та ф'ючерси? Їхнє використання для зниження ступеня ризику.

2.13. Інвестиційна привабливість підприємств індустрії туризму

Визначальна роль туристичної діяльності полягає у відчутному її вкладі у розвиток економіки країни у разі невеликих капітальних вкладень. Туристична діяльність є високорентабельною галуззю господарства, інвестиції вкладені в неї швидко окупляться.

Туризм в Україні – це ключова галузь економічної системи держави, розвиток якої має забезпечити відкритість вітчизняної економіки, підсилити демократичність та євроінтеграційний курс держави.

Першочерговим завданням у сфері побудови потужної туристичної індустрії в Україні є розробка стратегії адаптації вітчизняного туристичного бізнесу до сформованих лідерських стандартів країн ЄС і світу загалом.

Головними факторами, які стримують розвиток ринку туристичних послуг є проблеми інформаційного забезпечення, низький рівень розвитку туристичної інфраструктури, недостатній рівень кваліфікації кадрів, невизначеність державної політики у галузі туризму, низька інвестиційна привабливість підприємств туристичної індустрії. У зв'язку з цим зростає значення наукових досліджень, що стосуються методики оцінювання інвестиційної привабливості туристичного господарства, що зумовлює актуальність теми.

Інвестиційна привабливість підприємства в індустрії туризму – це інтегральна характеристика його як об'єкта інвестування, що базується на узгодженні стратегічної мети й характеру інвестування з погляду перспективності розвитку, обсягу й перспектив збуту продукції, ефективності використання активів та їхньої ліквідності, стану платоспроможності та фінансової стійкості. У процесі оцінювання інвестиційної привабливості підприємства необхідно враховувати обсяги, структуру, джерела формування, термін капіталовкладень, оцінку ризику й потенційної прибутковості інвестицій, високий рівень їхнього захисту та безпеку бізнесу.

Методи оцінювання інвестиційної привабливості туристичного підприємства – це сукупність прийомів та дій теоретико-практичного характеру протягом усього дослідницького процесу економічного оцінювання інвестиційної привабливості підприємств.

Основними методами оцінювання інвестиційної привабливості підприємства є такі: метод суми коефіцієнтів, метод комплексної оцінки, метод суми місць, метод бальної оцінки, метод експертних оцінок, метод еталонного підприємства.

Об'єктами оцінювання інвестиційної привабливості підприємства є фінансовий стан підприємства, його споживачі, інноваційна активність підприємства, кваліфікаційна відповідність працівників підприємства ступеню складності до виконуваних ними робіт (послуг).

Інвестиційна привабливість галузі є інтегральною характеристикою окремої галузі з позиції інвестиційного клімату, розвитку продуктивних сил, інвестиційної структури, можливості залучення інвестиційних ресурсів та інших факторів, які істотно впливають на формування доходності інвестицій і зменшення інвестиційних ризиків.

Для оцінювання інвестиційної привабливості галузі пропонується система з трьох груп показників, які відображають рівень прибутковості діяльності галузі, перспективності її розвитку та інвестиційних ризиків. Інтеграційний показник розраховується на підставі трьох груп синтетичних показників із урахуванням пропорційності їхнього рівня:

- рентабельність діяльності – 65 %;
- перспектив розвитку – 20 %;
- інвестиційні ризики – 15 %.

Оцінювання інвестиційної привабливості регіонів України за більшістю методик різних вчених зводиться до ранжування регіонів за рівнем їхньої привабливості для інвестора з урахуванням використання їхнього потенціалу залежно від критеріїв ефективності й ризику.

Для підвищення рівня туристичної привабливості регіону ефективними будуть інвестиційні вкладення у такі заходи:

- підвищення привабливості природних туристичних ресурсів та історико-культурних пам'яток;

- залучення інвестицій для створення внутрішньої пропозиції адекватної зовнішньому попиту на основі приведення матеріально-технічних ресурсів відповідно до міжнародних норм обслуговування туристів та ліквідації диспропорції між світовими стандартами й наявним туристичним та матеріально-технічним потенціалом України;

- апробацію та адаптацію міжнародного досвіду щодо ефективних методик управління, організації праці й надання послуг у рекреаційному господарстві з метою підвищення гнучкості та адаптивності туристичної пропозиції країни до кон'юнктури світового ринку;

- ліквідацію диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів країни за рахунок прямих та опосередкованих можливостей міжнародного туризму;

- залучення валютних коштів у місцевий та державний бюджет за рахунок експорту туристичних послуг на основі оптимального використання ресурсного потенціалу регіонів з урахуванням стратегії їхнього перспективного розвитку із забезпеченням балансу державних та місцевих інтересів.

Щоб залучити туристів, місце призначення має відповідати туристичним основам вартості, зручності та своєчасності. Туристи, як і інші споживачі, зважають ціни й переваги місць призначення, а також вкладення часу, зусиль та ресурсів і можливий прибуток в освіті, досвіді, розвагах, відпочинку і спогадах.

Зручність виражається у часі переїзду від аеропорту до місця розміщення, відсутності мовного бар'єру, чистоті і санітарії, доступу до цікавих місць (пляжі, атракціони, місця відпочинку) і особливих потребах (люди похилого віку, інваліди, діти, дієти, медичне обслуговування, факс та інші різновиди комунікації, прокат автомобілів).

Своєчасність охоплює фактори, які можуть загрожувати подорожей, зокрема заворушення, політична нестабільність, коливання курсу валют, безпека й санітарні умови. До того ж постійно розробляються події – життєво важливий компонент щодо залучення туристів. У віддалених або сільських місцевостях зазвичай «запускаються» певні фестивалі відповідної тематики.

Міські газети й приміські тижневики часто публікують список подій, фестивалів і свят. Те саме роблять державні та місцеві туристичні контори, що підтверджує наявність таких подій у календарі ресторанів, готелів, аеропортів, а також залізничних та автобусних станцій.

Майже в кожній європейській країні тепер є, як і в Сполучених Штатах, телефонний номер 900, за яким можна дізнатися перелік майбутніх подій. У більшій частині міст США є літні програми подій, а в деяких, наприклад, в Мілуокі, є встановлена цілорічна програма подій. Фестивалі, що проходять біля озера в Мілуокі з червня по вересень (Festa Italiana, German Fest, Afro Fest, Polish Fest та ін.), залучають туристів як з регіону, так і з усієї країни.

Інвестиції в туризм бувають як достатньо невеликими (фестивалі, події), так і мультимільйонними (вартість інфраструктури стадіонів, транзитних систем, аеропортів і центрів для проведення з'їздів). Незважаючи на вартість, ті, хто планує оновлення міст, бажають розмістити туризм у самому центрі міста. Здатність зосередити атракціони, зручності та послуги в зручному, доступному місці абсолютно необхідна, щоб зробити такі місця призначення особливо привабливими.

Раніше в країнах централізовано планованих економік (Східна Європа та країни, що розвиваються) уряду контролювали, планували й направляли розвиток туризму.

Туризм необхідний для отримання твердої валюти для торгівлі та розвитку економіки; до того ж він слугує національним інтересам. Розвиток туризму значною мірою залежить від суспільних інвестицій, які, як виявилось, абсолютно неналежні у разі відсутності приватних інвестицій та ринкових механізмів, які могли б відповідати мінливим бажанням і потребам клієнтів. Зараз ці держави заохочують приватні інвестиції через спільні підприємства, купівлю нерухомості іноземцями та таймшер з індивідуальними інвесторами. Нова мексиканська Рів'єра (Puerto Vallarta,

Cancun, Ixtapa) – приклад вдалого поєднання приватних і державних інвестицій в туризм – від готелів, ресторанів і курсів гри в гольф до магазинів.

Туризм у Сполучених Штатах все більше будується на партнерстві державного та приватного секторів або спільній розробці планування, фінансування та втілення. Повноваження держави необхідні для того, щоб очистити, розвинути й знизити ціни на землю, а також вкласти інвестиції в інфраструктуру. Необхідно субсидувати або надавати податкові пільги для приватних інвестицій у готелі, центри для з'їздів і конференцій, транзит і паркування. Реставрацію часто проводять неприбуткові корпорації – від National Historic Trust до US Park Service; приватні інвестиції заохочуються різноманітними податковими пільгами.

Туристична індустрія від авіаліній до готелів – джерело доречних надходжень до бюджету: доходи від палива, оренди, «постільних» податків, податків на продажі йдуть на підтримку капітального будівництва інфраструктури, що стосується туризму, і на інші суспільні потреби. Саме такі кроки дали змогу Нью-Йорку додати в уже наявну пам'ятку Southport Sea Museum, Javits Convention Center і Ellis Island Immigration Museum.

Однак для залучення туристів одних інвестицій недостатньо. Необхідно розширити сферу послуг, особливо суспільну безпеку, контроль за дорожнім рухом і скупченнями народу, швидку допомогу, санітарні служби та прибирання вулиць.

Варто також займатися внутрішнім просуванням туризму, розрахованим на власних жителів і бізнес: роздрібних торговців, турагентства, ресторани, фінансові інститути, державний і приватний транзит, розміщення, поліцію і посадових осіб.

Необхідно інвестувати в найм на роботу і тренінг, ліцензування та нагляд за бізнесом, що стосується туризму. Зокрема, сінгапурські таксистки відомі своєю професійною підготовкою, яка включає іспит з англійської, програми безпеки й навички орієнтування. Однак деякі вважають за краще невеликі інвестиції в інфраструктуру туризму, незважаючи навіть на те, що таксі в аеропорту і транзит – це перше, з чим стикаються туристи на новому місці призначення.

Джерело: Писаревський І.М., Стешенко О.Д. Ризик-менеджмент у туризмі: навч. посіб. – Харків: ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2017. – 128 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/3592aa041c53474f9563d74f3cc2394c.pdf>

Запитання і завдання:

1. Назвіть головні фактори, які стримують розвиток ринку туристських послуг.
2. У чому полягає інвестиційна привабливість підприємства в індустрії туризму?
3. Назвіть основні методи оцінювання інвестиційної привабливості підприємства.
4. Назвіть об'єкти оцінювання інвестиційної привабливості підприємства.
5. Які групи показників пропнуються для оцінювання інвестиційної привабливості галузі?
6. Назвіть заходи, інвестиційні вкладення в які будуть ефективними для підвищення рівня туристської привабливості регіону.

2.14. Сутність та особливості інвестиційних ризиків

Інвестиційна діяльність реалізується шляхом впровадження інвестиційних проектів. Під інвестиційним проектом ми розуміємо сукупність поєднаних в одне ціле намірів і практичних дій із метою здійснення інвестиційних вкладень, які забезпечать визначені фінансові, економічні, виробничі та соціальні заходи з метою отримання прибутку.

Маючи справу з інвестиційними проектами в індустрії гостинності, інвестор завжди зазнає певних ризиків, що є невід'ємною частиною інвестиційної діяльності. Однак головною метою інвестора є мінімізація фінансових ризиків та максимізація майбутнього прибутку від реалізації проектів.

Здебільшого, вкладаючи свої кошти в виробництво тих або інших товарів чи послуг, інвестор не може мати цілковитої впевненості в суспільному визнанні результатів цього виробництва. На практиці таке визнання залежить від вдалого поєднання різних факторів. Отже, інвестори ризикують отримати прибуток менший за очікуваний або навіть зазнати збитків.

Отже, дослідження інвестиційних ризиків, виявлення факторів, які їх викликають та обчислення можливих втрат – важливі проблеми, на які необхідно зважати сучасному інвесторові, приймаючи рішення щодо вкладання коштів у той чи інший напрям виробничої чи комерційної діяльності. Саме тому вміння оцінювати інвестиційні ризики є необхідним для сучасного менеджера.

Про важливість урахування інвестиційних ризиків свідчить значна увага, що приділяється цій проблемі дослідниками у високорозвинених країнах. В умовах сучасної української економіки проблема інвестиційних ризиків є особливо актуальною через нестабільність податкового режиму, падіння курсу національної валюти, низьку купівельну спроможність значної частини населення. Тому для капіталовкладників, які мають справу з вітчизняним ринком, особливо важливо ретельно обчислювати можливий вплив інвестиційних ризиків.

У класичному визначенні під інвестиційним ризиком розуміють можливість виникнення непередбачених фінансових утрат у разі невизначеності господарської діяльності в розрізі інвестиції. Ризик припускає ситуацію, при якій існує невизначеність наслідків інвестування капіталу.

Класифікація інвестиційних ризиків за рядом ознак наступна (рис. 6.1; *див. джерело*).

За тривалістю:

1) короткострокові (до одного року) – це ризики відтоку іноземного капіталу з України; вклади юридичних осіб в облігації внутрішньої державної позики, що пов'язано з постійним зниженням їхньої прибутковості;

2) середньострокові (від одного до трьох років) – це відсутність продуманої бюджетної політики на мікрорівні, що спричиняє зростання бюджетної заборгованості;

3) довгострокові (понад трьох років) – виникають під час росту питомої ваги заборгованості від закордонного фінансування, що практично цілком витрачається на поточне споживання і не стимулює економіку. Виникає проблема погашення зовнішнього державного кредиту.

За формами інвестування:

1) ризики реального інвестування – пов'язані з:
– невдалим вибором місця будівництва;
– з перебоями в постачанні інвестиційних товарів – будматеріалів й устаткування;

– з істотним зростанням цін на інвестиційні товари;

– іншими чинниками, що затримують упровадження й експлуатацію об'єкта інвестування або знижують прибуток у процесі його експлуатації;

2) ризики фінансового інвестування – пов'язані з:

– недосконалим добором фінансових інструментів для інвестування;

– фінансовими труднощами або банкрутством окремих елементів цінних паперів;

– прямим обманом інвесторів та іншими чинниками.

За джерелами виникнення:

1) систематичні (ринкові) – виникають для всіх учасників інвестиційної діяльності й визначаються економічним станом країни (зовнішні чинники впливу на ризик);

2) несистематичні (специфічні) – вони є ознакою певного об'єкта інвестування або діяльності певного інвестора (внутрішні чинники, що впливають на ризик).

Джерело: Писаревський І.М., Стешенко О.Д. Ризик-менеджмент у туризмі: навч. посіб. – Харків: ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2017. – 128 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/3592aa041c53474f9563d74f3cc2394c.pdf>

Запитання і завдання:

1. Назвіть головну мету інвестора.
2. У чому сутність інвестиційного ризику?
3. Назвіть ознаки інвестиційних ризиків за тривалістю.
4. Назвіть ознаки інвестиційних ризиків за формами інвестування.
5. Назвіть ознаки інвестиційних ризиків за джерелами виникнення.

2.15. Регулювання ризиків в довгостроковому інвестуванні

Довгострокове інвестування на певному етапі розвитку ринкових відносин стає одним із основних елементів національної економічної політики, спрямованої на розвиток промислового виробництва. Від створення сприятливих умов для потенційних інвесторів, промислових підприємств і приватних підприємців, що є споживачами інвестиційного капіталу, багато в чому залежить пожвавлення загального рівня активності певного інвестиційного процесу (табл. 6.1; *див. джерело*).

Для достовірної та об'єктивної кількісної оцінки інвестиційного ризику потрібна інформаційна база. Основними її джерелами є законодавчі акти й нормативно-довідкова документація, відомості первинного і зведеного бухгалтерського обліку, матеріали оперативного і статистичного обліку, маркетингова інформація, звітність, інженерно-технічна документація, висновки аудиторських і консалтингових фірм. У межах завдань інформаційного забезпечення аналітик здійснює збір й обробку відомостей

щодо внутрішнього фінансово-економічного становища підприємця, а також займається оцінкою частки зовнішньої риночної інформації.

На практиці трапляються ситуації, коли підприємство оцінює ризик окремої довгострокової інвестиції.

У цьому разі оцінюється ступінь проектного ризику, який розглядається як невизначеність щодо отримання очікуваних інвестиційних результатів, які для цього варіанту обумовлюються певними капіталовкладеннями – специфічними і загальними для всіх учасників ринку макроекономічними факторами ризику. Бізнес-ризик – це узагальнююче поняття, що охоплює всі типи невизначеності, яка з'являється під впливом специфічних і макроекономічних факторів ризику. Отже, бізнес-ризик характеризується зміною в отриманні очікуваних результатів інвестиційного проекту, за винятком залежності від умов його фінансування.

Основні підходи й засоби управлінського впливу на зниження інвестиційного ризику, які застосовують на практиці, наступні:

- регулювання і контроль за співвідношенням постійних і змінних витрат;
- цінове регулювання;
- керування розміром фінансового важеля, що ґрунтується на регулюванні й контролі власних і боргових джерел фінансування;
- диверсифікація інвестиційних активів;
- ретельна проробка стратегії інвестиційного розвитку з урахуванням найсприятливіших варіантів оподаткування;
- регулювання оптимального обсягу реалізації, контроль за використанням і станом виробничого потенціалу підприємства;
- гнучке регулювання виплатами дивідендів і розробка прийнятої для підприємства облікової політики;
- комплексне використання фінансових методів і важелів з метою ефективнішого керування інвестиційним розвитком.

Джерело: Писаревський І.М., Стешенко О.Д. Ризик-менеджмент у туризмі: навч. посіб. – Харків: ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2017. – 128 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/3592aa041c53474f9563d74f3cc2394c.pdf>

Запитання і завдання:

1. Від чого залежить поживлення загального рівня активності певного інвестиційного процесу?
2. Назвіть основні підходи й засоби управлінського впливу на зниження інвестиційного ризику, які застосовують на практиці.

2.16. Запобігання банкрутству

Ринкова економіка, яка протягом багатьох десятиліть і століть є основою розвитку західних країн, розробила визначену систему контролю, діагностики й по змозі – захисту підприємств від повного краху, або систему запобігання банкрутству й підтримки підприємства (рис. 7.1; *див. джерело*).

Універсальність цієї системи робить її придатною для застосування в Україні. Однак варто зважати на особливості національної економічної політики, механізм захисту підприємств і запобігання їхнього банкрутства.

Система запобігання банкрутства містить низку логічних причинно-наслідкових організаційних і методичних процедур, які забезпечуються державними органами влади.

Вихідним пунктом системи є встановлення принципів і цілей, які мають бути досягнуті внаслідок функціонування її механізмів.

Основна ланка цієї системи – об'єктивна необхідність у доведенні структури виробництва до реального платоспроможного попиту, що формується ринком.

Мета створення і приведення в дію системи запобігання банкрутству в Україні – необхідність структурної перебудови всієї економіки відповідно до ринкового попиту населення за умови досягнення прибуткової діяльності основних структур, які виробляють товари та послуги.

Як свідчить світова практика, досягнення зазначеної мети відбувається у разі дотримання таких основних принципів:

- встановлення єдиної стабільної та надійної для всіх суб'єктів господарювання системи комерційних взаємовідносин у ситуації банкрутства підприємств;
- надання боржникам, що виконують свої зобов'язання, можливості поновити свою діяльність;
- створення системи заходів для відродження бізнесу;
- створення механізму регулювання фінансових справ фірм боржників із метою їхнього оздоровлення без припинення бізнесу;

– створення комерційної і правової систем для залучення до роботи надійних партнерів і формування процедури вирішення фінансових суперечок;

– збереження перспективних підприємств, які мають фінансові ускладнення (у тих випадках, де це можливо й економічно доцільно);

– створення механізмів, які надійно захищають інтереси всіх учасників системи банкрутства у разі ліквідації збанкрутілого підприємства.

Цей перелік принципів функціонування системи запобігання банкрутству спрямований на збереження підприємств, які мають шанси на виживання і пристосування до потреб ринку.

Здатність підприємства адаптуватись до зміни зовнішніх (соціальних) і внутрішніх (технологічних) факторів є гарантією не лише виживання, але й розквіту. Як стверджують західні спеціалісти, у класичній ринковій економіці зовнішні фактори зумовлюють 1/3, а внутрішні – 2/3 усіх випадків банкрутств. Однак варто зазначити, що сучасній Україні властива зворотна пропорційність впливу цих факторів.

Отже, необґрунтована економічна політика уряду, некеровані інфляційні процеси, тотальна економічна криза, спад ділової активності в економіці найбільше впливають на результати діяльності підприємств насамперед через недосконалість законодавчої бази.

Джерело: Писаревський І.М., Стешенко О.Д. Ризик-менеджмент у туризмі: навч. посіб. – Харків: ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2017. – 128 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/3592aa041c53474f9563d74f3cc2394c.pdf>

Запитання і завдання:

1. У чому полягає мета створення і приведення в дію системи запобігання банкрутству в Україні?
2. Що є гарантією не лише виживання, але й розквіту підприємства?

2.17. Антикризове управління діяльністю підприємств туристської індустрії

Кризові ситуації можуть виникнути на будь-якій стадії життєвого циклу підприємства, що є особливістю існування господарюючих суб'єктів у ринкових умовах. Можна виділити різні типи криз: криза стратегії, криза

результатів діяльності, криза ліквідності. Визначення типу кризи сприяє вибору першочергових завдань, напрямів і методів перетворень.

Невчасне виявлення кризових явищ обмежує сферу діяльності з їхнього подолання.

Ринкова економіка виробила широку систему фінансових методів попередньої діагностики та можливості захисту підприємства від банкрутства, яка отримала назву антикризове фінансове управління.

Основною метою антикризового фінансового управління є швидке відновлення платоспроможності та відновлення достатнього рівня фінансової стійкості підприємства з метою запобігання банкрутства. Основними функціями антикризового управління є:

- вивід підприємства з кризового стану;
- мінімізація втрат від кризи;
- здійснення комплексу заходів запобігання кризовим явищам.

Підприємства повинні бути здатними до правильної і своєчасної трансформації структури свого бізнесу, постійно проводити адекватні стратегічні й оперативні зміни. Головне завдання фінансового оздоровлення підприємств у рамках активної стратегії – освоєння нових ринків збуту, для забезпечення якого реалізуються заходи з проведення маркетингу.

Із метою запобігання банкрутства на підприємстві розробляється спеціальна політика антикризового фінансового управління, реалізація якої передбачає:

- періодичне вивчення фінансового стану підприємства з метою раннього виявлення ознак його кризового розвитку, що характеризують загрозу банкрутства;
- визначення масштабів кризового стану підприємства;
- вивчення основних факторів, що зумовлюють кризовий розвиток підприємства;
- формування цілей та вибір основних механізмів антикризового фінансового управління у разі загрози банкрутства;
- застосування внутрішніх механізмів фінансової стабілізації підприємства;
- вибір ефективних форм санації підприємства;
- фінансове забезпечення ліквідаційних процедур у разі банкрутства підприємства.

До основних принципів системи контролю антикризового управління належать:

□ рання діагностика симптомів кризи в діяльності підприємства. Варто приділити увагу походженню кризи на підприємстві, оскільки вона загрожує існуванню підприємства й пов'язана з відчутними втратами його власників. Можливість настання кризи має бути діагностовано на найраніших стадіях із метою своєчасного використання можливостей нейтралізації;

□ необхідність реакції на ознаки кризи. Кожна ознака має схильність до розширення з кожним новим економічним циклом і генерує нові ознаки, супровідні йому раніше, ніж будуть застосовані механізми антикризового управління;

□ відповідність реакції підприємства на ступінь реалістичності загрози його фінансовій і ринковій позиції. Система механізмів нейтралізації загрози банкрутства значною мірою пов'язана з витратами чи втратами. Тому рівень цих витрат і втрат має бути відповідним до рівня загрози банкрутства підприємства;

□ повна реалізація внутрішніх можливостей ухилення підприємства від стану кризи. У боротьбі із загрозою банкрутства підприємство повинне зважати виключно на внутрішні можливості.

Ефективне антикризове управління (ризик-менеджмент) починається з адекватної оцінки потенційної загрози й передбачення розмірів її шкоди та впливу. Ці передбачення надають можливість вчасно виробити відповідні рішення для подальших дій.

Існує чотири типи дій, необхідних для ефективного кризового менеджменту, які в англійській літературі традиційно називаються «запобігання», «готовність», «реакція» та «відновлення» (ЗГРВ). Федерація кризового менеджменту США вживає терміни «зменшення», «готовність», «реакція» і «відновлення» (RRRR: Reduction, Readiness, Response, Recovery). Ефективний кризовий менеджмент синтезує всі чотири типи дій (ЗГРВ).

Завдання антикризового управління визначаються стадією кризи і, внаслідок цього, формується ієрархічна система взаємопов'язаних завдань. Формування теоретичних основ антикризового управління передбачає насамперед:

- розробку теорії кризи підприємства як макроекономічної системи;
- виділення типів і різновидів криз, причин та наслідків їхнього виникнення;
- дослідження генезису розвитку;
- виявлення індикаторів окремих фаз та стадій криз.

Досягнення завдань антикризового управління припускається проводити за трьома блоками (етапами), які між собою пов'язані: діагностика, санація та профілактика.

В антикризовому управлінні найважливішими є наступні прийоми:

- запобігання кризи, підготовка до її появи (превентивні заходи);
- вичікування зрілості кризи на базі надійного прогнозування для успішного вирішення проблем її подолання;
- протидії кризовим явищам, уповільнення її процесів (активна оборона);
- стабілізація ситуації за допомогою використання резервів, додаткових ресурсів на основі заздалегідь розроблених заходів антикризового управління;
- розрахунок ризику на стратегічний період;
- створення умов усунення наслідків кризи;
- повне подолання кризового становища;
- організація системи спостереження за можливостями повторення кризових явищ.

Метою антикризового управління є запобігання та передбачення небезпеки виникнення кризи, аналізу її симптомів, засобів зниження негативних факторів.

Сутність антикризового управління полягає в наступному:

- кризам можна запобігати, передбачати та викликати їх;
- кризи певною мірою можливо пришвидшувати та пригальмовувати;
- до кризи необхідно готуватися;
- кризи можуть бути керованими до певного моменту.

Своєчасно відреагувати на кризу та використати механізми захисту від неї можливо, якщо система антикризового управління передбачатиме використання системи раннього запобігання та реагування (СРПР).

Система раннього запобігання та реагування – це особлива інформаційна система, за допомогою якої керівництво підприємства отримує інформацію стосовно потенційної загрози діяльності, яка може насуватися як із зовнішнього, так із внутрішнього середовища.

Ця система спрямована на проведення комплексу заходів для запобігання фінансовій кризі та банкрутству підприємства. Процес створення системи раннього запобігання складається з таких етапів:

- визначення сфер спостереження;
- визначення індикаторів раннього запобігання, які можуть вказувати на розвиток того чи іншого негативного процесу;

– визначення цільових показників та інтервалів зміни стосовно кожного індикатора;

– формування завдань для центрів обробки інформації (розробка висновків щодо впливу тієї чи іншої інформації на діяльність підприємства);

– формування інформаційних каналів забезпечення інформаційного зв'язку між джерелами інформації та системою раннього реагування, між системою та її користувачами – керівниками всіх рівнів.

На сьогодні визначають дві системи раннього запобігання, орієнтовані на внутрішні та зовнішні параметри діяльності.

Зовнішня система заздалегідь прогнозує загрози, наприклад з боку контрагентів. На базі цієї системи будується система управління ризиками, яка складається з таких блоків:

- ідентифікація ризику;
- оцінка ризиків;
- нейтралізація ризиків.

Внутрішня система спрямовує свої зусилля на виявлення відхилень усередині підприємства. Одним із головних завдань системи є виявлення загрози банкрутства. Основне завдання полягає в своєчасній розробці контрзаходів, спрямованих на подолання на підприємстві негативних тенденцій, що можуть призвести до банкрутства.

Почати аналіз системи раннього запобігання можна з вивчення темпів зростання показників. До того ж гарним інструментом для діагностики є застосування «золотого правила» економіки підприємства, що виражається так:

$$Tr_{\pi} > Tr_{V} > Tr_{A} , \quad (7.1)$$

де Tr_{π} – темп росту прибутку;

Tr_{V} – темп росту виручки;

Tr_{A} – темп росту активів.

Порушення цього правила безпосередньо не є доказом подальшого банкрутства, але може свідчити про негативні тенденції у діяльності підприємства.

Антикризове управління – це, насамперед, збереження і зміцнення конкурентної спроможності підприємства, запобігання банкрутства чи в умовах неплатоспроможності повернення дієздатності, перетворення його на діюче.

Прогнозування банкрутства як незалежна проблема виникла в передових капіталістичних країнах (насамперед у США) відразу після закінчення другої світової війни. Приріст кількості банкрутств у зв'язку з гострим зменшенням військових замовлень сприяв цьому. Цілком звичайно, була проблема можливості апріорного визначення умов, що ведуть фірму до банкрутства.

Міжнародні дослідження довговічності компаній, проведені у 90-х рр. ст. у Великобританії, відкрили цікаву закономірність: 80 % компаній стають банкрутами та ліквідуються, не проіснувавши навіть трьох років. Стрімко зростають труднощі в управлінні у період між шостим та восьмим роками життя компанії. А до 9-10 років доживають не більше 4-5 % компаній.

Спочатку це питання розв'язували на емпіричному рівні, що призводило до істотних помилок.

Перші серйозні спроби розробити ефективний метод прогнозування банкрутства почалися у 60-х рр. минулого сторіччя завдяки розвитку комп'ютерної техніки.

Більшість доступної інформації щодо моделей прогнозування ґрунтується на дослідженнях, опублікованих професорами університетів. Критерій, що використовується для оцінки повноцінності моделей, – це класифікація компанії як банкрута чи не банкрута порівняно з фактичним відомим статусом компанії.

Однією з найперших моделей прогнозування ймовірності банкрутства вважається двофакторна модель Е. Альтмана. Вона базується на двох ключових показниках: поточній ліквідності та частки позикових коштів, від яких залежить ймовірність банкрутства підприємства. Ці показники, помножені на вагові значення коефіцієнтів, отримані емпіричним шляхом і результати підсумовані постійною величиною. Якщо $Z < 0$ ймовірність банкрутства наближується до нуля, а якщо $Z > 0$ ймовірність банкрутства зростає.

Однак ця модель не забезпечує всебічної оцінки фінансового стану підприємства, а тому можливі відхилення прогнозу банкрутства від реальності.

Згодом в 1968 р. Едвардом Альтманом було запропоновано п'ятифакторну модель оцінки ймовірності банкрутства. Модель побудовано за допомогою апарату мультиплікативного дискримінантного аналізу. Вона дозволяє розділити господарських суб'єктів на потенційних банкрутів і небанкрутів. Під час її побудови Альтман досліджував 66 підприємств, 33 з яких збанкрутували в період 1946 по 1965 рр., а інші продовжували ефективну діяльність. Модель Альтмана має такий вигляд:

$$Z = 1,2k_1 + 1,4k_2 + 3,3k_3 + 0,6k_4 + k_5, \quad (7.3)$$

де k_1 – відношення оборотних активів до загальної суми активів;

k_2 – відношення нерозподіленого прибутку до суми активів;

k_3 – відношення операційного прибутку до суми активів;

k_4 – відношення ринкової вартості акції до суми заборгованості;

k_5

k_5 – відношення виручки до суми активів.

При $Z > 2,99$ визначається стійкий стан підприємства, при $Z < 1,81$ – нестійкий стан, а при значенні показника в межах $1,81 < Z < 2,99$ – невизначений стан.

У 1983 році Е. Альтман модифікував свою модель і внаслідок отримав наступне:

$$Z = 0,717k_1 + 0,847k_2 + 3,107k_3 + 0,42k_4 + 0,995k_5, \quad (7.4)$$

Коефіцієнт Альтмана належить до тих, які широко використовують. Однак, якщо його уважно вивчити, можна встановити окремі недоліки, оскільки питома вага оборотних активів пов'язана з кризою управління, відношення ринкової вартості акцій до суми заборгованості характеризує настання фінансової кризи, а інші – економічної.

Інша модель, що застосовує дискримінантний аналіз для визначення вагових коефіцієнтів – модель Романа Ліса, яка має наступний вигляд:

$$Z = 0,063x_1 + 0,0692x_2 + 0,057x_3 + 0,01x_4, \quad (7.5)$$

де x_1 – відношення оборотних активів до загальної суми активів;

x_2 – відношення операційного прибутку до суми активів;

x_3 – відношення нерозподіленого прибутку до суми активів;

x_4 – відношення власного капіталу до позикового капіталу.

Критичне значення показника складає 0,037. Якщо значення перевищує критичне значення, підприємство перебуває у нормальному стані, якщо менше, то підприємство знаходиться в критичному стані.

Моделі, що прогнозують нездатність підприємства вчасно відповідати за своїми зобов'язаннями, використовують різні підходи для передбачення цієї неспроможності.

У. Бівер – один із перших дослідників, що використав кореляційний аналіз для визначення дискримінації між невдалими і вдалими фірмами впродовж п'яти років. Проаналізовані У. Бівером змінні дали змогу дійти висновку, що грошовий потік є одним із найважливіших чинників, що

використовуються в прогнозуванні неплатоспроможності. Для точнішої діагностики банкрутства моделлю У. Бівера доцільно розглядати тренди показників.

У таблиці 7.2 (*див. джерело*) наведені показники, формули для розрахунку та інтервальні значення, які свідчать про ймовірність настання банкрутства.

Вченими, використовуючи багатомірний дискримінантний аналіз, було побудовано декілька моделей діагностики. Найбільшої популярності набули метод рейтингової оцінки та модель Іркутської державної академії.

Ще одним способом діагностики ймовірності банкрутства, заснованим на порівняльній оцінці, є метод Скоуна, який передбачає перелік питань для діагностики. Якщо позитивних відповідей отримано більше п'яти, компанія зазнає ускладнень. Якщо ж їх більше восьми, фінансова ситуація на підприємстві складна:

- компанії менше п'яти років;
- компанія працює в циклічній галузі;
- поточні зобов'язання перевищують оборотні активи;
- відношення сукупних зобов'язань до власних коштів перевищує 100 %;
- за останні чотири роки виручка збільшилася понад 50 %;
- резерви негативні й за модулем перевищують вартість власного капіталу;
- компанія переїжджає;
- «творчий» бухгалтерський облік;
- збільшення відношення зобов'язань до власних коштів;
- часта зміна банку та аудиторів;
- голова ради директорів і виконавчий директор є однією особою;
- поточні зобов'язання перевищують довгострокові;
- облік і звітність надмірно документалізовані або нестандартні.

Хоча наведені вище методи належать до іншої групи, ґрунтуються вони, як і методи, розроблені на основі багатомірного дискримінантного аналізу, на основі звітності підприємств. Це стверджує про необхідність детального вивчення звітності досліджуваного підприємства.

Джерело: Писаревський І.М., Стешенко О.Д. Ризик-менеджмент у туризмі: навч. посіб. – Харків: ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2017. – 128 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/3592aa041c53474f9563d74f3cc2394c.pdf>

Запитання і завдання:

1. Назвіть основну мету антикризового фінансового управління.
2. Назвіть основні функції антикризового управління.
3. Що передбачає реалізація спеціальної політики антикризового фінансового управління підприємства?
4. Які прийоми є найважливішими в антикризовому управлінні?
5. З яких блоків складається система управління ризиками?
6. Охарактеризуйте двофакторну модель Е.Альтмана.
7. У чому сутність методу Скоуна?
8. Що досліджував У.Бівер?

Джерела інформації

1. Писаревський І.М., Стешенко О.Д. Ризик-менеджмент у туризмі: навч. посіб. – Харків:ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2017. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/3592aa041c53474f9563d74f3cc2394c.pdf>
2. Балдин К.В., Воробьев С.Н. Риск-менеджмент. – М.: Гардарика, 2012.
3. Безопасность в гостиничных предприятиях. – М.: ИПФ «Талер», 2012.
4. Биржаков М.Б., Казаков Н.П. Безопасность в туризме. – СПб.: «Издательский дом Герда», 2011.
5. Гаранин Н.И. Менеджмент безопасности в туризме и гостеприимстве. – М.: Советский спорт, 2011.
6. Гвозденко А.А. Основы страхования: Учебник для вузов. – М.: Финансы и статистика, 2007.
7. Дурович А.П., Бондаренко Г.А., Сергеева Т.М. Организация туризма. – Минск: Новое знание, 2008.
8. Защита и безопасность туристов: Практические меры для туристских центров. – Мадрид: Изд-во ВТО, 2007.
9. Ильина Е.Н. Туроперейтинг: организация деятельности: учебник для вузов. – М: Финансы и статистика, 2008.
10. Кокорева О.В. Вдосконалення управління туристичних підприємств. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: – www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ekonk/2012_1/2012/econ
11. Писаревский Е.Л. Основы безопасности туризма. – М.: Финансы и статистика, 2007.
12. Плоткина Н.П. Классификационные признаки туристских рисков [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://tourism.esrae.ru/pdf/2012/1/18.pdf>
13. Биржаков М.Б. Введение в туризм. – М.: Невский Фонд, 2008.
14. Білецька І.М., Карташевська І.Ф., Плугарь О.В. Організація підприємницької діяльності у туризмі: Навч. посібник. – Сімферополь: ДІАЙПІ, 2011.
15. Вітлінський В.В., Верченко П.І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком. – К.: КНЕУ, 2000.
16. Розвиток туристичного бізнесу регіону [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/shkola3-3.htm
17. Страхування і ризику в туризмі [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ua-referat.com/Страхування_і_ризиків_в_туризмі
18. http://tourlib.net/books_ukr/shkola3-3.htm
19. https://studopedia.com.ua/1_41693_riziki-turistiv.html
20. <http://infotour.in.ua/shkola3-3.htm>
21. http://infotour.in.ua/tour_risk.htm

22. <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/15752/1/48-Bednarska-107-108.pdf>
23. http://www.investplan.com.ua/pdf/22_2018/6.pdf
24. [file:///C:/Users/user/Downloads/1388-2249-1-PB%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/1388-2249-1-PB%20(3).pdf)
25. https://pidru4niki.com/1031020843736/turizm/sposobi_upravlinnya_rizikom_turistichniy_diyalnosti
26. [file:///C:/Users/user/Downloads/Nvuumevcg_2017_12\(2\)__40.pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/Nvuumevcg_2017_12(2)__40.pdf)